

A ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi vonatkozásai

Alkotmányos büntetőjog és a strasbourgi joggyakorlat*

GÖNCZI GERGELY

Bevezető

A ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztésnek (TÉSZ) az alkotmányos alapjogokkal való összeegyeztethetősége régóta képezi vita tárgyát, a jogirodalomban is számos szerző fogalmazta már meg álláspontját a kérdésről.¹ E munka megszületését a nemzetközi jogi kontextus utóbbi időben tapasztalt jelentős változása indokolta, meggyőződésem szerint ugyanis az új jogi helyzet az eddig elhangzott érvek újragondolását teszi szükségessé. Az írás a kérdésben már elhangzott főbb szempontok számbavételét követően áttekinti a releváns strasbourgi esetjogot, majd – a menet közben felmerülő kérdések megválaszolása mellett – a jogi helyzet rendezésének lehetséges útjait is igyekszik felvázolni. Mindeközben igyekszem tartózkodni az értékválasztáson alapuló, így ez okból inherens módon szubjektív állásfoglalástól. A felmerülő érvek minőségét ehelyett objektív, dogmatikai-logikai módszerrel törekszem vizsgálni.

A cikkben több helyütt megfogalmazott kritika címzettje tehát mindig a pasztikus szemlélt konkrét érv, sohasem az azt magáévá tévő személy, plénum vagy ideológiai rendszer. Megközelítésében a dolgozat magáévá teszi Jakab Andrásnak – a Bécsi Iskolával szembehelyezkedő – álláspontját, mely szerint a jogtudománynak a lehetséges normaértelmezések felvázolásán felül a legjobb, alkalmazandó interpretáció érvekkel alátámasztott megnevezése is feladata.² Ennek szellemében igyekszem én is a legjobb meggyőződésemnek megfelelően – olykor egyenesen vitaindító szándékkal – állást foglalni az egyes kérdésekben.

* Témavezetők: Szomora Zsolt és Sulyok Márton. A cikk lezárásának dátuma 2014. október 25.

1 Így pl. Bán 1998; Hagymási 2009; Juhász 2005; Kelemen 1991; Kőhalmi 2006; Lévay 2013a–c; Nagy F. 2013; Orosz 1998; Polgár 2009; Szomora 2013; Tóth M. 2014a, b; Vig 2009.

2 Jakab 2007. 22sk.

Az emberi méltóság alapjoga és az alkotmányos büntetőjog követelménye

A TÉSZ alkotmányos alapjogokkal való összeegyeztethetőségének vizsgálatához elsőként az emberi méltósághoz való jog, az ebből származó más alapjogok és az alkotmányos büntetőjog követelményének vizsgálása szükséges.

1. Az emberi méltóság jogának deklarálása a különböző nemzetközi instrumentumokban és nemzeti alapjogi katalógusokban is jellemzően kiemelt helyet foglal el.³ Fontossága az élethez való joggal mérhető össze, sőt, e két alapjogot gyakran együtt említik.⁴ Az EU Alapjogi Chartájában az első cím a méltóság titulust viseli, az emberi méltóság az élethez való jogot megelőzve, az 1. cikkben szerepel. Az Emberi Jogok Európai Egyezményében (EJEE) a chartával ellentétben nem található meg az emberi méltóság kifejezett deklarációja,⁵ az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) azonban e jogot – a 3. cikkből levezetve – már 1973-ban kifejezetten elismerte.⁶ Mára egyértelmű, hogy az EJEB értelmezésében az EJEE legfőbb célja az emberi méltóság és szabadság tiszteletben tartása.⁷

A magyar alkotmányos környezetet vizsgálva azt érzékelhetjük, hogy a szakirodalomban általában axiómának tekintik azt a tételt, mely szerint az emberi méltóság az alapjogok – legalábbis egyik – legfontosabbika, azok anyajogaként⁸ a hierarchia csúcán áll.⁹ E rangsor léte azonban vita tárgya, amelyben állást kell foglalni a továbblépéshez.

Magam a formális hierarchiát, a külön dokumentumba foglalt, legfontosabb jogokat tartalmazó „magalkotmányt” támogató koncepciót – Sólyom László és Jakab András álláspontját osztva – nem tartom meggyőzőnek.¹⁰

Meg kell azonban különböztetni ettől az alkotmány lényeges magjának értelmezéssel való meghatározását.¹¹ Ide azokat az alapelveket, alapjogokat érthetjük, amelyek „a demokratikus alkotmányfejlődés jelenlegi állása szerint minden alkotmányos jogállamban elfogadottak”, részét képezik közös európai alkotmányos tradíciónknak és megtalálhatók az EU és az ET dokumentumaiban is.¹² Az alapjogoknak az AB gyakorlata által kialakított bizonyos hierarchiáját meglátásom szerint létezőnek kell tekinteni,¹³ s azzal egyet is lehet érteni.

3 Robertson 2004. 115.

4 Sári–Somody 2008. 103. Együtt tartalmazta a két alapjogot az 1949. évi XX. tv. (Alkotmány) 54. § (1) bekezdés is.

5 Ezt a 2002-ben elfogadott 13. Kiegészítő Jegyzőkönyv „preambuluma” azonban már tartalmazza.

6 *East African Asians v. the UK*.

7 *S. W. v. the UK*, § 44.

8 Sári–Somody 2008. 104.

9 Jakab 2009. 1904.

10 Jakab 2011. 77skk.

11 Sólyom 2014. 2.

12 Chronowski et al. 2010. 9. Figyelembe kell azonban venni azt, hogy a lényeges tartalom államonként némileg eltérhet. Az alkotmányos identitás kérdésköréhez lásd: Trócsányi 2014., különösen 70–83. és 91–97.

13 Ugyanígy Sólyom 2014. 2skk.

Az alkotmányos normák egyenrangúságát ezzel szemben Sente Zoltán axiómá-nak tekinti, hozzátéve, hogy az alapjogok védve vannak egymással szemben. Utóbbi állítással nem vitatkoznék, azonban megjegyzem, hogy nem minden alkotmányos norma alapjog. Az utóbbiak magasabbrendűségének elismeréséhez vezető értelmezés pedig álláspontom szerint nem „varázsszer”, amellyel „a szövegbeli alap hiányát pótolni lehet”,¹⁴ hanem éppen a szöveg valódi jelentésének feltárásához vezető egyetlen út. Különösen igaz ez arra az esetre, amikor az Alaptörvényt az AB értelmezi. Sente szerint vélelmezni kell az alkotmányon belüli normák egyenrangúságát, ellenkező esetben „az alacsonyabb szintű jogszabályoknak nem kellene feltétlenül és teljes körűen megfelelniük az alaptörvénynek; ha fenn is állna a konfliktus valamely alkotmányos rendelkezéssel, elegendő lenne találni egy másikat, amellyel összhangban van, s amelyről – akár implicit elvek alapján – meggyőzően lehetne állítani, hogy a megsértett norma fölött áll”¹⁵

Ezzel kapcsolatban azt tartom fontosnak megjegyezni, hogy a normák egyenlőségét Sente maga is megdönthető vélelemnek nevezi. Álláspontom szerint „erős” kollízió¹⁶ esetén az értelmezésnek szükségképpen meg kell döntenie e vélelmet, valamelyik alkotmányos rendelkezés érvényesülésének prioritását kimondva.¹⁷ Felvethető, hogy a konkrét esetben kimondott elsőbbség és az absztrakt szupremácia nem azonos, az emberi méltósággal szemben azonban jellemzően minden más alkotmányos érdeknek meg kell hajolnia.¹⁸ Nem látom problémásnak, ha a konkrét egyedi döntések sorozatából a jogtudomány absztrakt következtetést von le az emberi méltóság jogának elsőrendűségére vonatkozóan.¹⁹ Épp ellenkezőleg, az alkotmánybíráskodás (és a nemzetközi emberi jogi jogfejlődés) angolszász jegyeket mutató, esetjogias jellegéből következően a jogtudománynak tipikusan a konkrét döntések mögötti absztrakt értékek és elvek meghatározása az egyik fő feladata. Azzal sem értek egyet, hogy minden jogszabálynak feltétlenül és teljes körűen meg kell felelnie az Alaptörvénynek, s e parancsot áttörné a normák fontossági sorrendjének elismerése.²⁰ Az alsóbbrendű normáknak ugyanis az alkotmánynak mint koherens egésznek kell megfelelniük.²¹ Az, hogy valamely jogszabályi rendelkezés egy magasabb rendűnek elismert normának

14 Sente 2014. 8.

15 Sente 2014. 8.

16 Solt 1996. 409–417.

17 Vö. Chronowski et al. 2010. 9.

18 36/2000. (X. 27.) AB határozat (ABH). A tétel azonban ezen *erga omnes* deklaráció nélkül is igazolható: az AB maga is értelmezés útján jutott el annak kimondásáig.

19 A preferenciák könnyű megváltoztathatósága okán tagadja az ilyen értelmezési elsőbbség hierarchiaalkotó voltát: Sólyom 2014. 1. Ezzel szemben lásd: 1475/B/1995. ABH: „Az [AB] a jogbiztonság lényegi összetevőjének tekinti saját döntései összhangjának védelmét, annak az elvnek a következetes érvényesítését, hogy az [AB] saját korábbi döntéseit nem hagyhatja figyelmen kívül.”

20 Maga Sente is úgy fogalmaz: „Vajon nem lényegesen fontosabb az emberi méltóság sérthetetlensége, mint a művelődéshez való jog?” Sente 2014. 6.

21 A zártságból levezetve csak a jogi logikán kívüli szempontként ismeri el a fontosságbeli különbséget Csink–Fröhlich 2011. 70. Magam épp a koherencia zálogát látom a súlyozásban, az AB-t pedig megfelelő plénumnak tartom akár jogon kívüli szempontok jogrendszerbe való beágyazására is.

(alapjognak) megfelel, nem jelenti azt, hogy egy kevésbé fontosnak tartott alkotmányos rendelkezést megsérthet. Az Alaptörvény értelmezésekor ugyanis abból kell kiindulni, hogy alapjog lényeges tartalmát egyetlen más alkotmányos norma sem vonja el, azaz lényeges tartalmukban az alapjogok nem kerülhetnek kollízióba.²² Amennyiben egy jogszabály a „magasabb rendű” alkotmányos norma megengedése mellett az „alacsonyabb rendű” alaptörvényi rendelkezés tiltásába ütközik, a szűkebb metszet,²³ a tiltás érvényesül, s a jogszabály alaptörvény-ellenes.

A fentiekre figyelemmel álláspontom szerint az alapjogok közötti bizonyos fokú absztrakt hierarchiát elismerő értelmezési gyakorlat dogmatikailag helyesnek tekinthető. Ennek fényében kijelenthető, hogy (az élethez való jog mellett)²⁴ az emberi méltóság sérthetetlen joga²⁵ az alapjogok legfontosabbika.

Az AB értelmezésében a méltóság jogának legfontosabb jelentése, hogy az ember autonómiájának, önrendelkezésének van egy olyan, mindenki más által érinthetetlen magja, amelynek következtében az ember mindig alany marad, sohasem válhat eszközzé vagy tárggyá. E mivolt az emberi létből fakadó, azzal eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, következésképpen minden emberre nézve egyenlő.²⁶ Az emberi méltóság általános személyiségvédő funkciójából következően²⁷ szubszidiárius alapjognak tekinthető: számos más, akár pozitív jogilag nem nevesített, de alkotmányos védelemben részesülő jog anyajogaként is funkcionál.²⁸ Példaként hozható a házasságkötéshez fűződő jog²⁹ és a *nullum crimen sine culpa* jogelv is.³⁰

22 Ez az elvi tétel pl. a jogos védelem esetében nem állja meg a helyét, ennek ellenére általános elvként érvényesnek tartom.

23 Jakab 2011. 208.

24 Az Alkotmány az emberi méltósággal együtt az élethez való jogot is sérthetetlennek deklarálta. Ez a megközelítés a jogos védelemnek Sólyom László párhuzamos véleményében vázolt, jogon kívüli jellegét erősíti [23/1990. (X. 31.) ABH]. Az Alaptörvény – Jakab Andráséval egyező álláspontom szerint helyesen – szakított az oszthatatlansági doktrínával, közelítve ezzel az alapelveket a jogi realitáshoz: a jogos védelmi helyzetben ölés nem büntetendő (se nem megparancsolt, se nem tilos magatartás), azaz a jog megengedi azt. Vö. Jakab 2011. 203.

25 A sérthetlenség deklarálása álláspontom szerint felesleges: minden alapjog megsértése (*Verletzung*) tilos. Az Alaptörvény I. Cikk (3) bekezdése értelmében alapvető jog más alapvető jog érvényesülése, alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával azonban korlátozható (*Eingriff*). Ez szakítást jelent az 56/1995. (IX. 15.) ABH-nak a valóságban sosem érvényesülő korlátozhatatlansági doktrínájával. Felvethető, hogy a „sérthetetlen” szó használata a német Alaptv. 1. cikk (1) bekezdésében – és csak ott! – szereplő *unantastbar*, „érinthetetlen” kifejezést idézi. Jakab 2009. 1905. Nem segíti a tisztánlátást, hogy az Alaptv. I. cikke az „EMBER” sérthetetlen jogairól beszél, e sérthetlenséget azonban később csak egy alapjog (és a köztársasági elnök személye) vonatkozásában ismeri el.

26 64/1991. (XII. 17.) ABH.

27 Vö. 8/1990. (IV. 23.) ABH. Tagadja az ilyen jelleg kimondására vonatkozó felhatalmazást Pap G. 1996. 89.

28 Sári–Somody 2008. 104.

29 A házasságkötés alkotmányos szabadságát eredetileg az emberi méltósághoz való jogból vezette le az AB [22/1992. (IV. 10.) ABH], az Alaptv. L. cikke pedig már kifejezetten deklarálja is.

30 Eredetileg 11/1992. (III. 5.) ABH, ma Alaptv. XXVIII. cikk (4) bekezdés.

A ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi vonatkozásai

2. Az emberi méltóság jogából származó egyik legfontosabb, jellemzően nevesített garancia a kínzás, az embertelen, megalázó bánásmód és büntetés tilalma. A charta 4. cikke,³¹ az EJEE 3. cikke és az Alaptörvény III. cikke is tartalmazza a tiltást, amely mindhárom instrumentum esetében az emberi méltóság anyajogából fakad.³² Az embertelen bánásmód tilalma az AB gyakorlata értelmében abszolút tilalom: vele szemben semmilyen más alkotmányos érdek nem mérlegelhető.³³

3. A büntető jogalkalmazás a jellegéből fakadóan az egyén és az állam olyan interakciója, amelynek immanens része az egyén alapvető jogainak korlátozása. Az alkotmányos büntetőjoggal³⁴ szemben e jelleg miatt is alapvető elvárás, hogy a hatalom saját büntetőhatalmát korlátok közé szorítsa, s e korlátok az alkotmányban is megjelenjenek. Ez a büntetőjog tartalmi alkotmányosságának és az alkotmány legitimitációjának egyaránt alapvető garanciájaként szolgál.³⁵ A büntető jogszabályok alkotmányosságát azonban nem elégséges csupán az Alaptörvényben kifejezetten szereplő büntetőjogi garanciák fényében vizsgálni, a büntetőjogra ugyanis számos egyéb alapelv is irányadó, több alapjog pedig annak korlátjaként szolgál.³⁶

A továbbiakban az irányadó törvényi szabályozás áttekintését követően az alkotmányos büntetőjog egyes dimenzióinak fényében vizsgáljuk meg a TÉSZ intézményét.

A ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés

Bevezető gondolatok az életfogytiglani szabadságvesztésről

A nyugati világnak a halálbüntetéssel kapcsolatos, két évszázada tartó küzdelmében talán a legrégebben fennálló kérdés, hogy milyen alternatív büntetést alkalmazzanak az élet elvételének szankcióját kiiktató jogrendszerek.³⁷

A legkézenfekvőbbnek az életfogytig tartó szabadságvesztés (ÉSZ) mutatkozik, általában ezt tekintik a halálbüntetés egyetlen valós alternatívájának.³⁸ E büntetésnek azonban már az elnevezése is problémás: nem mindig, sőt tipikusan nem azt jelenti, hogy az elítéltnak még az elméleti esélye sincs meg a feltételes szabadulásra.³⁹ Rámutat erre érvelésében az angol bíró, Lord Mustill is:

31 Dupré 2014.

32 Az EJEE esetében az EJEB egészen 2002-ig a csupán a 3. cikkből „visszavezetve” dolgozhatta ki az emberi méltóság védelmének doktrínáját.

33 36/2000. (X. 27.) ABH.

34 A kifejezést a 10/1992. (II. 5.) és 11/1992. (III. 5.) ABH-k emelik át a jogelméleti fogalomvilágból a pozitív jogi fogalmak közé, részletesen a 30/1992. (V. 26.) ABH fejt ki. (A dogmatikai fogalomtípusok és a „pozitívjogiasodás” jelenségéhez lásd: Jakab 2007. 23skk.)

35 Szomora 2013. 269.

36 11/1992. (III. 5.) ABH.

37 Bedau 1990. 481. Az amerikai szerző megállapítása igaz Európára is, a német jogrendszerbe például a II. világháború után, a halálbüntetés abolícióját követően került be az életfogytig tartó szabadságvesztés. Rasch 1981. 417., míg Anglia és Wales jogában az 1965-ös *Murder (Abolition of Death Penalty) Act* törölte el a halálbüntetést, helyette kötelezően TÉSZ kiszabását rendelve el.

38 Johnson–McGunigall-Smith 2008.

39 Nagy F. 2005. 209.

„Az életfogytiglani büntetés a tekintetben is egyedi, hogy a bírónak ítéletében olyan szavakat kell használnia, amelyek jelentése és valódi értelme eltér; a szavak nem fedik a ténylegesen kiszabott büntetést. (...) És bár mindenki tudja, hogy a kiejtett szavak mit nem jelentenek, azt, hogy valójában mi a jelentésük, nem tudja senki sem – mint-hogy az elítélt büntetésének tényleges hossza számos tényező függvénye.”⁴⁰

De lege lata meg kell különböztetnünk a mérsékelhető életfogytiglani szabadságvesztést (MÉSZ) és a felülvizsgálat lehetőségét az ítéletben kizáró TÉSZ-t.⁴¹

A TÉSZ-re irányadó hatályos törvényi szabályozás

Kihirdetett nemzetközi szerződések

A TÉSZ-t *expressis verbis* említő egyetlen,⁴² Magyarországra kötelező nemzetközi jogi dokumentum a gyermek jogairól szóló, 1989-ben kelt New York-i Egyezmény, amely a gyermekek esetében fogalmazza meg a TÉSZ-re ítélet tilalmát.

Az egyezmény magyar szövege a következő:⁴³

„[a]z Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy

a) gyermeket ne lehessen sem kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni. Tizennyolc éven aluli személyek által elkövetett bűncselekményekért (...) szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytiglan tartó szabadságvesztést ne legyen szabad alkalmazni.”

A szövegből az vezethető le, hogy az embertelen, megalázó büntetés tilalmát deklaráló bekezdés első mondatát a további szöveg egyrészt pontosítja, exemplifikatív jelleggel nevesítve a tilalmazott büntetés egyes válfajait; másrészt kiterjeszti a hatályát a nem gyermekkorú, de a büntetés jogalapjául szolgáló cselekményt 18 éves kor alatt elkövető személyekre is. A TÉSZ-re vonatkozó tilalmat tehát az egyezmény az embertelen, megalázó büntetést kizáró bekezdésbe építette be. Az *interpretatio systematica* módszere arra enged következtetni, hogy a 18 év alatti elkövetők esetén a szöveg értelmében a TÉSZ embertelen, megalázó büntetésnek tekintendő.

TÉSZ a 2012. évi C. törvényben

A hatályos Btk. szerint a szabadságvesztés büntetés lehet határozott tartamú vagy életfogytig tartó. Utóbbit – a New York-i Egyezménnyel is összhangban – csak olyan személyre lehet kiszabni, aki az elkövetés idején 20. életévét betöltötte.⁴⁴

40 *R. v. Secretary of State for the Home Department*. Fordítás tőlem.

41 *De lege ferenda* helyesebb volna előbbire a határozatlan tartamú szabadságvesztés kifejezés (Bruszt 2010. 2.), míg utóbbira – megkülönböztető jelző nélkül – az életfogytiglani szabadságvesztés megnevezés (Tóth M. 2014a).

42 Lévay 2013c. 332. (A cikk hozzáférhetővé tételéért köszönettel tartozom a ljubljani *Institut za kriminologijo*-nak.)

43 Vö. 1991. évi LXIV. törvény 37. cikk a) pont.

44 Btk. 41. § (1) bekezdés.

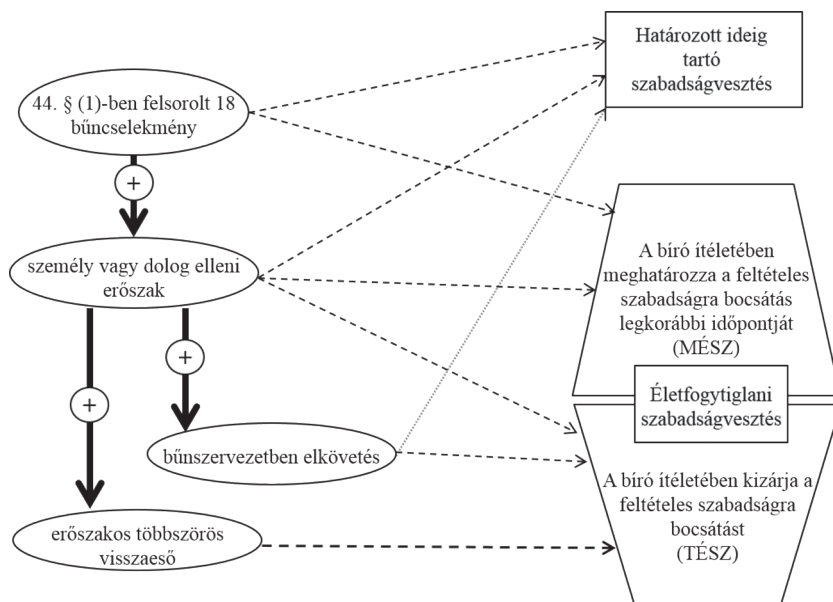
„42. § Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja.”

A Btk. 44. § (1) taxatív felsorolja azt a 18 bűncselekményt, amelyekre – életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén – TÉSZ szankciója kiszabható, ezekre is csak akkor, ha személy vagy dolog elleni erőszakkal követik el.

„44. § (2) A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét ki kell zárni, ha az elkövető
a) erőszakos többszörös visszaeső vagy
b) az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt bünszervezetben követte el.”

A Btk. kommentárja erre vonatkozóan azt az álláspontot képviseli, hogy a 42. § életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén kitétele vonatkozik a 44. § (2) bekezdésre is, azaz a bíró dönthet úgy, hogy határozott idejű szabadságvesztést szab ki, de ha az életfogytiglani szabadságvesztés mellett dönt, akkor ki kell zárnia a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét.⁴⁵ Megjegyzem, ez a megoldás – a hangoztatott céllal ellentétben – nem „tisztá” szigorítás, hanem a büntetés kiszabást polarizáló és a bírói mérlegelés, egyéniesítés és a legenyhébb hatékony szankció kiszabásának lehetőségét leszűkítő rendelkezés.

A fenti szabály azonban csak a bünszervezeti elkövetés esetében érvényesül, mert az erőszakos többszörös visszaesőkre a Btk. 90. § (2) bekezdése is alkalmazandó. Ennek értelmében életfogytig tartó szabadságvesztést kell kiszabni, a 44. § (2) bekezdés alapján pedig ki kell zárni a feltételes szabadságra bocsátást. A büntetés tehát a két jogszabályhely „találkozása” okán kizárólag TÉSZ lehet (1. ábra).

45 Polt 2013. 33.

Strasbourggi vetület

A strasbourggi székhelyű EJEB vitathatatlanul alakítja a magyar alkotmányos és jogalkotási gyakorlatot is,⁴⁶ így nem mellőzhető a TÉSZ-re vonatkozó esetjog fejlődésének ismertetése, különös tekintettel a közelmúlt eseményeire a tárgyhoz tartozó jogalkotás megváltozása kapcsán.

Kafkaris v. Cyprus

Az első eset, amelyben az EJEB állást foglalt⁴⁷ a TÉSZ és az EJEE viszonyát illetően, a Ciprus ellen indult *Kafkaris-ügy* volt. A kérelmet befogadó kamara érzékelte az ügy jelentőségét, és az egyezmény 30. cikkével összhangban hatáskörét a Nagykamarának adta át.

Az ügy előzménye, hogy a kérelmezőt a hatályos ciprusi Btk. értelmében kötelezően kiszabandó életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntették. A kérelmező többek között annak megállapítását kérte, hogy a 2002. év utáni fogva tartása ellentétes az egyezmény 3. cikkével:

„3. Cikk - Kínzás tilalma

Senkit sem lehet kínzásnak vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”

A kérelmező e vonatkozásban többek között arra hivatkozott, hogy a számára (az időközben hatályon kívül helyezett végrehajtási rendeletben) meghatározott, 2002-ben esedékes feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének utólagos elvonása okán a teljes bizonytalanság állapotába került a jövőjére vonatkozóan, ami jelentős stresszel is járt, ezek összessége pedig kimeríti az embertelen, megalázó bánásmód fogalmát.

Hivatkozott arra is, hogy a büntetés mérséklésének kizárása megfosztja a reménytől, pedig az elmúlt évtizedekben mindent megtett, hogy a kiérdemlje a feltételes szabadságra bocsátást.

A ciprusi kormány az észrevételeiben úgy foglalt állást, hogy a kérelmező büntetése nem mérsékelhetetlen. A főügyész javaslatára ugyanis a köztársasági elnök bármely elítéltet kegyelemben részesíthet vagy engedélyezheti feltételes szabadságra bocsátását. E körben figyelemmel van a főügyész véleményére és az ügy egyedi körülményeire.

A bíróság vonatkozó esetjogának fényében a ciprusi kormány álláspontja szerint azt a kérdést kell vizsgálni, hogy a büntetés mérsékelhető-e *de facto* és *de jure*. Amennyiben *de jure* mérsékelhető, a szankció nem lesz egyezményesértő akkor sem, ha a kérdésben nem bíróság dönt és a jogorvoslat lehetősége kizárt, feltéve, hogy *de facto* is fennáll a szabadulás reális lehetősége.

46 Vö. pl. Bragyova 2011, Szalai 2010.

47 A bíróság már egy 2002-es ügyben is úgy ítélte meg, hogy a TÉSZ 3. cikkbe ütközésének vizsgálatára tett indítvány nem nyilvánvalóan alaptalan, azonban a kérdést az alapügyről leválasztotta, a döntést későbbre halasztotta, majd elmulasztotta. *G. B. v. Bulgaria, admissibility decision.*

A ciprusi kormány ezzel együtt elismert bizonyos hiányosságokat: azt, hogy az elnöki kegyelmi eljárásnak nincs átlátható szabályozása; hogy a főügyész véleményét az elítélttel nem kötelező közölni; hogy a köztársasági elnök nem köteles döntését indokolni; végezetül, hogy a döntés ellen nincsen jogorvoslat.

A bíróság elsőként felhívta kimunkált esetjogát: felnőtt elkövetőre kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés önmagában nem ellentétes az EJEE-vel,⁴⁸ a nem mérsékelhető büntetés fölveheti a 3. cikk sérelmét.⁴⁹ Önmagában az, hogy a gyakorlatban teljes tartamában le kell tölteni a szabadságvesztést, semmiképpen nem egyezmény-sértő, amennyiben a büntetés *de facto* és *de jure* is mérsékelhető.

A tesztet a konkrét esetre alkalmazva az EJEB arra jutott, hogy bár a ciprusi kegyelmi rendszer bizonyos pontjai valóban aggályosak, de az nem mondható el, hogy az elítéltnak ne lenne reménye a szabadulásra. Az ítélet érvelése szerint a vizsgált időben, 2008-ban nincsen egységes európai sztenderd az életfogytig tartó szabadságvesztéssel és a felülvizsgálati mechanizmussal kapcsolatban. A kérelmező elveszített reményével kapcsolatban az EJEB azt állapította meg, hogy az elítélt valós reményt nem táplálhatott azzal kapcsolatban, hogy 2002-ben szabadulni fog. A kérelmezőre kiszabott, felülvizsgálati időt meg nem határozó szabadságvesztés szükségszerűen együtt jár bizonyos mértékű stresszel és bizonytalansággal, e sérelem szintje azonban nem éri el a 3. cikkel kapcsolatos súlyossági minimumot,⁵⁰ így annak sérelme nem állapítható meg.

N. Bratza bíró párhuzamos véleményében a 3. cikkel kapcsolatban kifejtette, hogy az EJEB-nek elvi élel ki kellene mondania: a nem mérsékelhető büntetés egyezményellenes, a konkrét ügyben azonban egyetértett a többséggel, és biztosítottak látta az elítélt reményhez való jogát.

Öt bíró nem értett egyet az egységes európai sztenderdek hiányára hivatkozó, a 3. cikk sérelmét elutasító érveléssel. Álláspontjuk szerint mind a nemzetközi jogi trendek, mind az Európa Tanács és a Miniszterek Bizottságának 30 éves gyakorlata azt támasztja alá, hogy megfigyelhető egyfajta elmozdulás a büntetés pönális megközelítése felől a reintegráció irányába. A Miniszterek Tanácsának Rec(2003)22. számú ajánlása például rögtön az első pontban *expressis verbis* azt fogalmazza meg, hogy „a kormányok jogrendszerükbe iktassanak be feltételes szabadulást lehetővé tévő szabályozást, amennyiben az jelenleg nem biztosított”.

Iorgov (II) v. Bulgaria

A következő fontos döntés 2010. szeptember 2-án született, a *Iorgov (II) v. Bulgaria*-ügyben. Iorgovot 1990. május 9-én halálra ítélték. 1990. július 20-án a parlament

48 *Kotälla v. the Netherlands*.

49 *Einhorn v. France* § 27.

50 Fellelhető bizonyos ellentmondás a 3. cikk abszolút védelmének deklarálása és a *minimum level of severity* (kb. elégséges jelentőségű sérelem) doktrínájából következő, az adott helyzet összes faktorát figyelembe vevő arányosítás között. Utal e problémára Karsai 2014. 71sk.

moratóriumot rendelt el, így ítéletet nem hajtották végre. 1998. december 23-án a törvényhozás eltörölte a halálbüntetést, melynek helyébe a TÉSZ lépett. 1999. január 25-én Bulgária alelnöke rendeletével a kérelmező ítéletét is megváltoztatta az új büntetésre.

Az ügyben a kormány érvelésében is felmerült a diszkrecionális jogkörben megadható elnöki kegyelem intézménye mint a mérsékelhetőség biztosítója. A bolgár alelnök ezen felségjogát a szabadságvesztés alatt bármikor, indokolási kötelezettség nélkül gyakorolhatja. A gyakorlatban az elnöki kabinet egy szakbizottsága dolgozza föl a kérelmeket, amely ajánlást fogalmaz meg az alelnöknek.

Az EJEB a *Kafkaris-ügyben* lefektetett szempontrendszerrel hívta föl: amennyiben a büntetés *de facto* és *de jure* is mérsékelhető, akkor az megfelel az EJEE-nek. Ha valamelyik feltétel kiesik, az a 3. cikk sérelméhez vezet.

Bár az EJEB elismerte, hogy az elnöki döntéssel szemben nincsen jogorvoslat, azt állapította meg, hogy az elítéltnak a reményhez való joga biztosított volt, a vizsgált büntetés a *Kafkaris-mérce* alapján *de jure* mérsékelhetőnek minősül.

A *de facto* mérsékelhetőséggel kapcsolatban megállapította, hogy a sikeres kérelmek magas száma arra enged következtetni: az elítéltek körében ismert a kegyelem jogintézménye, és az alelnök a gyakorlatban is alkalmazza e felségjogát. A bolgár TÉSZ tehát *de facto* is mérsékelhető, és mint ilyen, összhangban áll az EJEE-vel.

Vinter and Others v. the United Kingdom

Az elemzés egyik sarokkövéül szolgáló *Vinter-ügynek* még strasbourgi viszonylatban is igen hosszú és kalandos pertörténete van. Az Egyesült Királyság bíróságainak számos döntését követően az EJEB is két, egymással ellentétes döntést hozott.

Az ügy három, egymástól független brit panaszos kérelmére indult. Ezeket az EJEB Kamarája szoros tárgyi összefüggésük okán összevonta, s azokat együttesen tárgyalta. A kérelmezők – többek között – annak megállapítását kérték, hogy a rájuk kiszabott TÉSZ az EJEE 3. cikkébe ütközik.

A kamara megvizsgálta a releváns brit szabályozást és a *Secretary of State* bizonyos körben megadható végrehajtási kegyelmét, figyelemmel annak gyakorlatára is. Áttekintette továbbá a TÉSZ és a durván aránytalan büntetések tekintetében releváns nemzetközi és összehasonlító joganyagot,⁵¹ majd a következő megállapításokat tette.

1. A kérelmezők és az alperes állam is egyetértett abban, hogy bármilyen súlyosan aránytalan büntetés alkalmazása megvalósítaná a 3. cikkben tilalmazott bánásmódot. A mérlegelés alapján kiszabható TÉSZ esetében a kamara hangsúlyozza, hogy ezt jellemzően a legsúlyosabb bűncselekményekért szabják ki, így az elítéltnak, attól függetlenül, hogy határozott vagy határozatlan időre ítélik, számolnia kell azzal, hogy

51 A súlyos aránytalanság tesztjének a TÉSZ-re való alkalmazása számos, Európán kívüli állam jogalkalmazásában megtalálható, pl. a) Egyesült Államok: *Graham v. Florida*; b) Kanada: *R v. Latimer*; c) Mauritius: *State v. Philibert*; d) Namíbia: *State v. Likuwa*; e) Dél-Afrikai Köztársaság: *Dodo v. the State*; f) Hong Kong: *Lau Cheong v. Hong Kong SAR*.

hosszú évtizedeket kell börtönben töltenie a szabadulás reménye nélkül. Ennek megfelelően a 3. cikk sérelme csak akkor merülhet föl, ha az elítélt további fogva tartása már legitim pönológiai okokkal nem indokolható, és a büntetés sem *de facto*, sem *de jure* nem mérsékelhető.

A kötelezően kiszabott TÉSZ esetében a kamara elismeri, hogy itt szigorúbban kell vizsgálni az arányosság kérdését, azonban önmagában e típus sem ellentétes a 3. cikkel.

2. A *Secretary of State* végrehajtási kegyelme nem megfelelő garancia az aránytalanság kiküszöbölésére, mert a gyakorlatban csak súlyos betegek részesülhetnek benne. A kamara arra a megállapításra jutott, hogy a kegyelmi jog gyakorlása nem számít valódi szabadságra bocsátásnak, hiszen csupán arra ad lehetőséget, hogy az elítélt ne a végrehajtási intézetben, hanem otthon vagy egy hospice házban hunyjon el.

A kamara 4:3 arányban megállapította, hogy az ügyben a 3. cikk sérelme még nem merült föl, hiszen az elítéltek büntetésének büntetéstanai indokai még vitathatatlanul fennállnak. Az első kérelmező csupán 3 évet töltött börtönben, míg a második és harmadik ügyét az angol bíróság 2008-ban felülvizsgálta, és a büntetésüket fenntartotta.

Garlicki, David Thór Björgvinsson és Nicolaou bírák részleges különvéleményükben arra mutatott rá, hogy a fogva tartás legitimitásának felülvizsgálatát lehetővé tévő, hatékony mechanizmus hiánya a büntetés kiszabásakor *ab initio* egyezmény-sértéshez vezet.

Az ügyben a három kérelmező a kamara ítéletének kézhezvételét követő három hónapon belül a Nagykamarához „fellebbezett”.

A kérelmezők álláspontja szerint a kamara döntése két fontos tényezőt is figyelmen kívül hagyott: azt, hogy a TÉSZ kiszabásával már megvalósul a 3. cikkben tilalmazott embertelen bánásmód, hiszen az elítéltet örökre kiszakítja a társadalomból, függetlenül attól, hogy a szabadságvesztése alatt milyen változáson megy keresztül. A kamara nem értékelte továbbá kellő súllyal a beépített eljárásjogi biztosítékok hiányát sem, holott – számos egyéb nemzeti és nemzetközi (jog)forrás mellett – az akkor 121 állam által ratifikált Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásáról szóló Római Statútum is kimondja, hogy 25 év elteltével még a legsúlyosabb bűncselekmények esetén is szükséges a felülvizsgálat.

A Nagykamara elsőként kiemelte, hogy az államok széles mérlegelési joggal (*margin of appreciation*) rendelkeznek a jogrendszer kialakítása, az anyagi büntetőjog és a büntetés kiszabása területén, az EJEB pedig csupán e rendszerek egyezménykonformitását vizsgálhatja.

A Nagykamara arra a következtetésre jutott: az egyezmény 3. cikkét úgy kell értelmezni, hogy az előírja a büntetésnek a hazai hatóságok általi felülvizsgálat útján történő mérsékelhetőségét, amely felülvizsgálat értékeli a szabadságelvonás során a reintegráció érdekében bekövetkező változásokat és a társadalmi veszélyességet is. Az arra való állami hivatkozás tehát, hogy a bíró a pönológiai szempontokat már a büntetés kiszabás során mérlegelte, e kérdés kapcsán nem elfogadható. Annak meghatározása, hogy milyen szerv és milyen időközönként végzi a felülvizsgálatot, a tagállam-

mok hatáskörébe tartozik, a nemzeti és nemzetközi jogokban azonban egyértelműen a legkésőbb 25 év elteltével esedékes, majd időszakonként ismétlődő felülvizsgálat az elfogadott. Amennyiben tehát a fenti szempontoknak megfelelő felülvizsgálat lehetősége egy részes államban nem biztosított, a 3. cikk sérelme megállapítható.

Vitathatatlan ugyan, hogy a jogerős ítélet kiszabásához képest későbbi időpontban esedékes az ilyen felülvizsgálat, nem várható el azonban, hogy az elítélt teljes bizonytalanságban várja ki azt a jövőbeli, bizonytalan időpontot, amikor megnyílik számára a 3. cikkre alapított strasbourgi kérelem benyújtásának lehetősége. Az elítéltnak tehát már az ítélet kihirdetésekor joga van ahhoz, hogy tisztában legyen a kiszabott büntetéssel, a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjával és feltételeivel. Ebből következően egy felülvizsgálati mechanizmust nem biztosító jogrendszerben az elítélt az ítélet kihirdetésekor, nem pedig egy későbbi időpontban válik strasbourgi értelemben vett áldozattá.

A Nagykamara a fentiek alapján 16:1 arányban megállapította a 3. cikk sérelmét mindhárom kérelmező tekintetében. Az ítélethez három bíró párhuzamos, egy pedig különvéleményt csatolt.

Párhuzamos véleményében az ír bírónő, Ann Power-Forde kifejtette: meggyőződése szerint a remény az emberi mivolt esszenciális alkotóeleme,⁵² az ettől való megfosztás pedig megalázó. A reményhez való jog tehát véleménye szerint levezethető a 3. cikkből.

A brit Paul Mahoney párhuzamos véleményében arra hívja fel a figyelmet, hogy az EJEB történetének egyik legjelentősebb ítéletében, az 1989-es *Soering-ügyben*⁵³ már megállapította, hogy a 3. cikknek van egy preventív funkciója is: az államoknak kötelessége a 3. cikk sérelmének veszélyével fenyegető helyzetek megelőzése. Álláspontja szerint az EJEB nem tett mást, mint e régóta meglévő doktrínát alkalmazta a szabadságvesztésekre: a büntetés mérsékelhetősége az a szükséges biztosíték, ami kizárja a későbbi egyezményesértés veszélyét.

Murray v. the Netherlands

A *Vinter [GC]-ügyben* a Nagykamara döntése meglehetősen egyértelmű iránymutatást adott a TÉSZ-szel kapcsolatos mércét illetően. Ez a jogbiztonság felé tett jelentős lépésként értékelhető, ami álláspontom szerint alapot adott a joggyakorlat kiszámíthatóságával kapcsolatos bizakodásra. Nem kellett azonban sok idő, hogy egy következő döntés új kérdéseket vessen fel az éppen csak megszilárdulni látszó strasbourgi ítélkezési gyakorlattal kapcsolatban.

52 Vö. *Pretty v. the UK* § 65. és *V. C. v. Slovakia* § 105.

53 *Soering v. the UK*. Az ügy tárgyát az a kérdés adta, hogy az Egyesült Királyság kiadhatja-e a német állampolgárságú Soeringet az Egyesült Államoknak, ahol feltehetőleg halálbüntetés várna rá. A bíróság úgy foglalt állást, hogy bár az egyezményesértő büntetést nem az egyezményben részes állam szabná ki és hajtaná végre, mégis az aláíró államok kötelezettsége, hogy az ilyen helyzeteket lehetőség szerint megelőzzék. A kiadatással tehát az Egyesült Királyság megsértené a 3. cikket.

A ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi vonatkozásai

A *Murray-ügy* kérelmezőjét a Holland Antillák bírósága 1980-ban TÉSZ-re ítélte. A kérelmező 1981 és 2008 között legalább 13 kegyelmi kérvényt nyújtott be a kegyelmi jog gyakorlójához, ám ezek nem vezettek eredményre.

Az EJEB-hez benyújtott kérelmében Murray többek között arra hivatkozott, hogy a rá kiszabott szabadságvesztés büntetés összeegyeztethetetlen az egyezmény 3. cikkével.

Az ügy sajátosságát az adja, hogy a kérelem beérkezését követően, 2011-ben megváltozott a curaçaói Btk. Az új kódex bevezette a kötelező felülvizsgálat intézményét. Az 1:30 § kimondta, hogy minden életfogytiglanra ítéltet legalább 20 év letöltése után feltételes szabadságra kell bocsátani, amennyiben a bíróság úgy ítéli meg, hogy a további fogva tartás semmilyen ésszerű célt nem szolgál. Ennek megállapításakor a bíróság figyelemmel van a még élő hozzátartozókra és a bűnismétlés veszélyére. Amennyiben a feltételes szabadságra bocsátást a bíróság mellőzi, a továbbiakban ötévente kötelező a bírói felülvizsgálat. A döntés ellen nincs helye jogorvoslatnak.

A kérelmező ítéletét a változó törvényi szabályozásnak megfelelően 2012-ben, 33 év letöltése után felülvizsgálták, a bíróság azonban megállapította, hogy az elítélt fogva tartása személyes körülményeire tekintettel a továbbiakban is indokolt.

Az EJEB megállapította, hogy az aktuálisan hatályos szabályozás megfelel a strasbourgi mércének, az így felülvizsgált büntetés *de facto* és *de jure* is mérsékelhetőnek minősül. Igaz ugyan, hogy a kérelem benyújtásának időpontjában még más szabályok voltak érvényben, azonban arra tekintettel, hogy a kérelmező csak most, majd 30 évvel elítélése után fordult az EJEB-hez, a plénum nem találta indokoltnak, hogy vizsgálat tárgyává tegye a régi szabályozást. Mindezeknek megfelelően a kérelem TÉSZ-re vonatkozó része nem alapos.

A kamara 2013. december 10-i döntése ellen a kérelmező 2014. április 14-én a Nagykamarához fordult, így az ítélet még nem tekinthető véglegesnek.⁵⁴

László Magyar v. Hungary

A magyar TÉSZ vonatkozásában az első, formailag is érdemi határozat⁵⁵ Magyar László ügyében született.

A kérelmezőre 2004-ben a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság TÉSZ-t szabott ki. A másodfokon eljáró Debreceni Ítéltábla 2006-ban hatályon kívül helyezte az elsőfokú bíróság ítéletét, és a bíróságot új eljárásra utasította. A megismételt eljárásban a bíróság 2008-ban ismételten TÉSZ-re ítélte Magyar Lászlót, amit a másodfokú bíróság – eltérő minősítés mellett – fenntartott. A Legfelsőbb Bíróság 2010. szeptember 28-án helybenhagyta az ítéletet.

⁵⁴ EJEE 44. cikk 2. bekezdés.

⁵⁵ Egy korábbi kérelem tárgya az 1978. évi IV. törvény (régii Btk.) alapján 2005-ben kiszabott, életfogytig tartó szabadságvesztés volt, ahol a feltételes szabadságra bocsátásra legkorábban 40 év után kerülhetett sor. A bíróság névleg ugyan elfogadhatósági határozat formájában, de valójában az ügy érdemét vizsgálva megállapította, hogy (a bv. intézetben átlagos 35 éves várható élettartam ellenére) a büntetés *de facto* és *de jure* mérsékelhető, a kérelmezőt tehát nem fosztották meg a szabadulás minden reményétől. *Törköly v. Hungary, admissibility decision*. Idézi: Karsai 2014. 76.

A kérelmező beadványában annak megállapítását kérte az EJEB-től, hogy büntetése sem *de jure*, sem *de facto* nem mérsékelhető, következésképp ellentétes az EJEE 3. cikkével.

Rámutatott, hogy a *Kafkaris-ügyben* vizsgált kegyelemmel ellentétben⁵⁶ a magyar szabályozás értelmében a köztársasági elnök kegyelme csak az igazságügyért felelős miniszter (IM) ellenjegyzése mellett érvényes. Az így hozott döntés merőben diszkrecionális és politikai megfontolásokon nyugszik, amely mellőz minden jogi biztosítékot a kérelem érdemének vizsgálatára vonatkozóan. Így megállapítható, hogy a büntetés *de jure* nem mérsékelhető.

Arra tekintettel, hogy a köztársasági elnök mind ez idáig egyetlen TÉSZ-es elítéltet sem részesített kegyelemben, a büntetés *de facto* sem mérsékelhető.

A magyar kormány álláspontja szerint a büntetés mind *de jure*, mind *de facto* mérsékelhető. Utalt a *Törköly-ügyre*, ahol az EJEB álláspontja szerint elfogadta a magyar elnöki kegyelmet mint a remény biztosítékát. A kormány álláspontja szerint a kérelmet minden esetben az egyéni körülmények gondos mérlegelését követően bírálják el. Megismételte a *Vinter-ügyben* is felmerülő brit érveket, amelyek szerint a TÉSZ-szel fenyegetett súlyos bűncselekmények elkövetőinek mindenképpen számolnia kell a hosszú évtizedes szabadságvesztéssel, így a konkrét esetben eltelt kevesebb mint 10 év semmiképpen nem valósít meg egyezményesértést. Összességében a kérelmezőnek semmivel sem volt kevesebb alapja a reménykedésre, mint a *Kafkaris-*, *Iorgov (II)-* és *Törköly-ügyek* kérelmezőinek, akik esetében az EJEB nem állapított meg egyezményesértést.

Az EJEB felhívta a *Kafkaris-* és *Vinter[GC]-ügyekben* lefektetett elveket, és elvégezte a vizsgálatot. Megállapította, hogy a felek által hivatkozott *Törköly-ügy* lényegében tért el a vizsgált esettől abban, hogy ott a feltételes szabadulás lehetősége – ha hosszú idő után is – biztosítva volt. Igaz ugyan, hogy az EJEB abban az ügyben hivatkozott az elnöki kegyelem lehetőségére is, a jelen ügyben azonban csupán ez áll az elítélt rendelkezésére, így a kegyelem jogintézményének vizsgálatakor szigorúbb mérce alkalmazandó.

Tekintettel arra, hogy a köztársasági elnököt nem köti jogszabály, amely a kérelem vizsgálatához világos szempont- és kritériumrendszert adna, továbbá az igazságügyi miniszternek nincsen indokolási kötelezettsége, az EJEB nem látja kellően biztosított-nak azt, hogy a kegyelem kérelmezői számára világos legyen, milyen feltételeknek kell megfelelni a feltételes szabadságra bocsátás kiérdemlésének érdekében. Mindezeket figyelembe véve az EJEB egyhangúlag megállapította, hogy a magyar TÉSZ nem tekinthető a testület felfogása szerint mérsékelhető büntetésnek, így sérti az EJEE 3. cikkét.

Az EJEB a konkrét ügy keretein túlmutatóan azt is megállapította, hogy a TÉSZ olyan rendszerszintű problémát jelent, amit az államnak – lehetőleg jogalkotás útján – orvosolnia kell.

A magyar kormány kérte az ügynek a Nagykamara elé terjesztését. A kérelemmel kapcsolatos döntés megszületéséig tehát az ítélet nem tekinthető véglegesnek.

56 A kérelmező érvelésében az angolszász típusú esetjogban klasszikus *distinguishing a case* metódus jelenik meg. Vö. Malleon–Moules 2010. 69.

A ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi vonatkozásai

A strasbourgi gyakorlat értékelése

Az EJEB TÉSZ-szel kapcsolatos esetjogára vonatkozóan – a fent vázolt, megtorpanásoktól, visszafordulásoktól sem mentes gyakorlaton felül – további kritika fogalmazható meg.

A hathónapos szabály

A szabadon bocsátás reményéhez való jog deklarálásával kapcsolatban eljárásjogi alapú problémát jelenthet az EJEE hathónapos szabálya: a jogsértés tényétől számítva ugyanis ennyi idő áll rendelkezésre a strasbourgi eljárás megindítására. Kérdésként merülhet fel, hogy a *Vinter [GC]-ügyben* a kérelmezők érdekében kimondott tétel, mely szerint a jogsértés az ítélet kihirdetésekor, nem pedig későbbi időpontban következik be, azt jelenti-e, hogy a jelenleg TÉSZ-üket töltő elítéltek, akik *de facto* rosszabb helyzetben vannak, hiszen évek óta az embertelen bánásmódot jelentő reménytelenségben élnek, a hat hónapos határidő túllépése miatt nem fordulhatnak az EJEB-hez. Erre utal egy Magyarország ellen indult ügy, ahol a Legfelsőbb Bíróság a legfőbb ügyész törvényességi óvását elutasítva helyben hagyta a kérelmezőt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéelő másodfokú döntést. Az EJEB a kérelem befogadását megtagadó döntésében kimondta, hogy a jogsértő (másodfokú) bírói döntéstől számítja a határidőt, annak ellenére, hogy a jogsértő állapot az ítélet következtében folyamatosan fennáll.⁵⁷

A *Törköly-ügyben* a kormány hivatkozott a hathónapos szabályra, a kérelmező szerint viszont folyamatos a jogsértés, így e szabály nem érvényesül. A kérdés vizsgálatát az EJEB a kérelem lényegének nyilvánvaló megalapozatlanságára hivatkozva megtagadta.

A *Iorgov (II)-ügyben* a kérelmező 2002. augusztus 15-én fordult az EJEB-hez, pedig halálbüntetését 1999. január 25-én változtatták át TÉSZ-re. 2009. november 3-án, amikor a strasbourgi ítélet megfogalmazása szerint az utolsó hírek érkeztek a kérelmezőről, már 20 évet és 3 hónapot töltött börtönben,⁵⁸ az eljárásjogi határidővel kapcsolatban azonban hallgat a döntés. A *Murray-ügyben* szintén adós maradt az EJEB annak megindokolásával, hogy a kérelem befogadhatóságának vizsgálatkor miért nem alkalmazta a hathónapos szabályt, és miért nem utasította el érdemi vizsgálat nélkül a kérelmet, *rationae temporis*.

Nem egyértelmű tehát a strasbourgi gyakorlat a kérdést illetően. Álláspontom szerint biztató jel, hogy a *Iorgov (II)-* és a *Murray-ítéletek* az ügyek érdemét vizsgálták. A hathónapos szabály alkalmazása a kérelem nyilvánvaló megalapozatlanságának kimondásával járna, így közvetve következtethetünk arra, hogy az EJEB folyamatos jogsértésnek értékeli a TÉSZ-ben töltött időt, elhárítva ezzel a hathónapos szabály „dermesztő hatását” (*chilling effect*), azaz a jogérvényesítés részletszabályokba bújtatott akadályát. Véleményem szerint azonban a strasbourgi plénum a jogbiztonság követelményének akkor tenne maradéktalanul eleget, ha *expressis verbis* állást foglalna a kérdésben.

57 34973/05. sz. kérelem, idézi: Kádár–Karsai 2013. 79.

58 *Iorgov (II) v. Bulgaria* § 14.

A reményhez való jog

A remény jogával kapcsolatban álláspontom szerint kiemelt figyelmet érdemel a *Vinter [GC]-ügy* brit bírójának párhuzamos véleménye.

Mindamellet, hogy az EJEB többször megerősített tétele értelmében az egyezmény „élő jog”,⁵⁹ azaz az alapjogvédelem elvárható szintje idővel megemelkedhet, így az EJEB-nek lehetősége van a remény jogának kimunkálására a 3. cikk vonatkozásában,⁶⁰ álláspontom szerint egy esetjogi alapon működő rendszerben megalapozottabb – ha úgy tetszik, védhetőbb – a már kimondott jogi tételekből építkező logikai levezetés.⁶¹ A már hivatkozott, 1989-es *Soering-ügy* – amellet, hogy számos kritikai elemzés figyelmeztet a döntésben rejlő veszélyekre⁶² – az elmúlt 25 év alatt vitathatatlanul a strasbourgi esetjog szerves részévé vált.⁶³ A későbbi gyakorlat kimunkálta: a kiadatás egyezménykonformitásának szükséges és elégséges feltétele, hogy a kiadást kérő állam megfelelő garanciát nyújtson arra, hogy a kiadatás esetén sem sérülnek majd az egyezményben részes országból érkező személy legfontosabb alapjogai, így az élethez és az emberi méltósághoz való jog. Ehelyütt megemlíthető a *Nivette-ügy*, ahol az EJEB elfogadta a kaliforniai főügyész által Franciaországnak nyújtott, belső jogi kötőerővel rendelkező garanciát, melynek értelmében a kérelmezőt sem halálbüntetésre, sem TÉSZ-re nem fogják ítélni.⁶⁴

Amennyiben pedig a kiadatási ügyek esetében – a 3. cikk prevenció aspektusa értelmében – az állam tevőleges kötelezettsége a fogadó államtól hatékony biztosíték beszerzése, az *argumentum a maiore ad minus* logikai szabály alapján kijelenthető, hogy a saját későbbi potenciális jogsértéseinek megelőzése kapcsán is legalább ugyanennyi elvárható. Az EJEB tehát e megközelítés szerint nem tett mást, mint kimondta, hogy a 3. cikkel kapcsolatos biztosíték a szabadságvesztés büntetés esetében akkor tekinthető elégségesnek, ha az az ítélet kihirdetésekor rendelkezésre áll, és hatékonyan, átlátható módon képes az esetlegesen bekövetkező büntetéstani okok változásainak érvényesítésére, azaz a büntetés enyhítésére.

Meggyőződésem szerint annak kimondására lenne szükség, hogy az egyezmény-sértést megalapozó potenciális hangsúly-eltolódás 20-25 év után következhet be, így az a biztosíték elégséges, ami ennyi idő elteltével képes a megfelelő hatást kifejteni. E logikai talajon kiküszöbölhető lenne a *Törköly-ügy* „buktatója” is: a 40 év múltán esedékes felülvizsgálat elégségesnek minősítése ugyanis (a börtönbe kerüléstől számított

59 Az egyezmény mint *living instrument* már a bíróság 1978-as esetjogában is megjelenik: *Tyrer v. the UK* § 31.

60 Az emberi méltóság anyajogi mivolta az EU Alapjogi Chartája és az EJEE tekintetében egyaránt kimutatható. Peers et al. 2014. 7., 9.

61 E megoldás jobban megfelel továbbá a *Begriffsökonomie* követelményének is: főléles a jogalkalmazás magyarázatához új fogalmat alkotni, amennyiben azt a már meglévő elvekkel is megfelelően indokolható. Használatos e követelményre az Ockham borotvája kifejezés is. Jakab 2007. 52sk.

62 Egyenesen Pandora szelencéjének kinyitásához hasonlítja az egyezmény extraterritoriális hatályának ilyen formában történő elismerését Wyngaert 1990. 757-779.

63 A HUDOC online adatbázis szerint a *Soering-ügyet* 385 döntésében idézte az EJEB.

64 *Nivette v. France* № 44190/98.

A ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi vonatkozásai

35 éves várható élettartamot is figyelembe véve) az állam szempontjából sikeres címkézési csalásként értékelhető.⁶⁵

A hathónapos szabállyal kapcsolatban kifejtetteket is figyelembe véve álláspontom szerint tehát annak kimondása lenne szükséges, hogy a megfelelő eljárásjogi alapokon nyugvó, megfelelő időben hatni képes biztosíték hiánya az ítélet jogerőre emelkedésétől kezdve folyamatos egyezményértést valósít meg a 3. cikk prevenciós vetületében. Amennyiben pedig valamely elítéltet ténylegesen tovább tartanak fogva, mint amennyit – megtorlást is magában foglaló – legitim pönológiai okok indokolnak, a büntetés e ponttól meghaladja a fogva tartással szükségesen együtt járó jogkorlátozás⁶⁶ tolerálható szintjét, embertelen, megalázó büntetésnek minősül, ezáltal sérti a 3. cikkben védett emberi méltóságot.

A fenti tételek kimondása a *Murray-ügy* kapcsán bemutatott inkonzisztenciát is feloldaná. A preventív funkció sajátosságából ugyanis levezethető volna, hogy amennyiben az állam utólag, akár a strasbourgi eljárás megindulását követően, de a 3. cikk „érdemének” megsértését megelőzően orvosolja a biztosítékre vonatkozó hiányosságot, az egyezményértést az EJEB nem állapítja meg.

A strasbourgi ítéletek hazai jelentősége

Az ítéletek politikai fogadtatása

A *Magyar László-ügygel* kapcsolatban Magyarországon is felerősödtek a döntést bíráló hangok, a miniszterelnök felháborítónak nevezte az ítéletet.⁶⁷ A kormányzó párt frakciója közleménye szerint a „magyar emberek akaratát semmibe véve [a TÉSZ] ellen is támadást indítottak Brüsszelben”, amely ellen „megvédjük” magunkat.⁶⁸ Trócsányi László úgy fogalmazott, hogy a „legbrutálisabb büntettek elkövetőinek életük végéig börtönben kell maradniuk – erről elég széles körben egyetértés alakult ki a magyar társadalomban”.⁶⁹ Álláspontom szerint a széles társadalmi támogatottságra hivatkozással óvatosan kell bánni az alapjogi kérdések tekintetében.⁷⁰ Empirikus kutatási eredmények mutatnak rá, hogy a modern társadalmak komplexitása mellett a választópolgárok jellemzően alultájékozottak a bonyolult szakmai kérdéseket felvető

65 A kérdés messze nem csupán elméleti jelentőségű. Ma Magyarországon két elítéltet tartanak számon, akiknek ítélete a felülvizsgálat legkorábbi időpontját 50 évben határozza meg. Kiszely 2013. 51.

66 A szabadságvesztéssel szükségképpen együtt jár az emberi méltóság bizonyos fokú csorbulása, ez azonban önmagában nem sérti a 3. cikket: *Tyrer v. the UK* § 30.

67 Index, 2014. 05. 20.

68 *A Fidesz-frakció közleménye*. 2014. 05. 20. MTI-OS. Brüsszel és Strasbourg összemosása sajnos általános jelenség a politikai szférában.

69 Az IM azonban a strasbourgi döntéssel konform szabályozás bevezetését ígérte, így e nyilatkozata alapján nem tekinthető a döntés bírálójának. hvg.hu, 2014. 09. 21.

70 Az alkotmányos szabályokat és a strasbourgi esetjogot is korlátként ismeri el a társadalom erkölcsi elvárásainak jogalkalmazói érvényre juttatását egyébként széles körben megengedhetőnek értékelő tanulmányában Jakab 2010. 88.

dilemmákban,⁷¹ a büntetőjoggal kapcsolatos elvárásokat pedig tipikusan a bűnözéstől való félelem generálja.⁷² Részben e jelenségek következtében a túlzott átpolitizálás a büntetőjogot szükségszerűen a repressziónak a büntetőeljárás minden szinten megfigyelhető növelésében, a bűnelkövetők embertárs helyett ellenségként kezelésében, a közvélemény és a média növekvő érzékenységében testet öltő, offenzív irányba⁷³ tolja el. A közkeletű vélekedések, hétköznapi megfigyelések eredményeire építő kriminálpolitika térnyerése veszélyezteti a szakmai szempontok érvényesülését,⁷⁴ ami a büntetőpolitikát szükségképpen populista irányba tolja el.⁷⁵ Ilyen társadalmi klímában fokozottan szükség van az elvi, morális,⁷⁶ dogmatikai alapú vizsgálatra. Az alapjogok eróziója ugyanis jellemzően olyanokkal szemben kezdődik el, akiket a társadalom többsége valamiért az alapjogok nyújtotta garanciákra „érdemtelennek” tart (menekültek, terroristagyanús személyek,⁷⁷ bűnelkövetők stb.).⁷⁸ Az ilyen szelektív megközelítés a Kanttól eredeztethető kategorikus és a benthami konzekvencialista morális filozófia logikája alapján egyaránt elfogadhatatlan. Az állam elsőrendű kötelezettsége ugyanis minden egyes ember alapvető jogainak védelme,⁷⁹ így egyetlen személy jogfosztása sem menthető ki semmilyen indokkal. Másrészt az alapjogok *erga omnes* jellegének ilyen áttörése⁸⁰ után a jogrendszer nagyon könnyen „csúszos lejtőn”⁸¹ találja magát, amelynek alján a teljes néprétegek kollektív jogfosztását megvalósító diktatúrák vészjósoló kontúrjai sejlének föl. Az alkotmányos jogállam a jogsértésekre – azok súlyától függetlenül, kategorikusan – csak jogállami módszerekkel reagálhat, így senkitől sem tagadhatja meg a jogállami garanciákat.⁸² Azok mellőzésével, megkerülésével tehát még igazságos követelés, morálisan megalapozott büntetőigény

71 Somin 2004., különösen 1304–1324.

72 Kerecsi 2002. 73.

73 A svéd Nils Jareborg által alkotott modellek jellemzőit bemutatja: Lévay 2007. 508skk.

74 Földvári 1987. 27.

75 Kerecsi 2002. 73sk.

76 A kifejezést itt az utilitarista, államérdek alapú megközelítés ellenpárjaként használom, az emberi jogok ugyanis jellemzően az államérdekkel szemben hatnak.

77 A legádázabb szervezett terrorizmus elleni harc, de még az állam létét fenyegető helyzet sem jelent kivételt a 3. cikk abszolút, áttörhetetlen tilalma alól. Vö.: *Aksoy v. Turkey* § 62.

78 Emlékezzünk Boross Péter akkori miniszterelnöknek 1995-ben, a rendőrségi törvény betervezés-tőjeként tett kijelentésére, hogy az állampolgári jogok csak a törvénytisztelő polgárt illetik meg. Korinek 2007. 482.

79 Alaptörvény I. cikk (1) bekezdés.

80 Az alapjogok relativizálása kifejezést alkalmazza a jelenségre Vig 2009. 39.

81 A *slippery slope* típusú érveléssel kapcsolatos leggyakoribb hiba, hogy az első lépésből *törvény-szerűen következőnek* állítja be a legrosszabb forgatókönyvet. Én nem ezt teszem, az alapjogvédelem tekintetében azonban az absztrakt veszély elleni biztosítékok szavatolása is elvárható az államtól, vö. pl. a *Soering*- vagy a *Dudgeon-ügyekkel*. A „csúszos lejtő” érv (eset)jogi alkalmazhatóságához lásd pl.: Volokh 2004. 1026–1137.

82 Hasonlóan a 144/2008. (XI. 26.) ABH: „*Demokratikus társadalomban az alapjogi védelem a bűncselekmények elkövetőit is megilleti, [...] az emberi élethez és méltósághoz való jog pedig a büntetőjogi felelősségre vonás rendszerében is abszolút értéket jelent.*”

sem érvényesíthető.⁸³ Az alkotmányos büntetőjoggal szemben alapvető követelmény, hogy az alkotmányos elvekkel, különösen pedig az egyén alapjogaival, szabadságával és ezek garanciális biztosítékaival szemben álló büntetőpolitikai megfontolásokat ne engedje érvényesülni. Szabó András megfogalmazásában a büntetőpolitika „a jog fogásában van”.⁸⁴

A hazai és a nemzetközi jog harmonizációja

A strasbourgi esetjogot áttekintve megállapítható, hogy a Btk. szabályozása ellentétes az EJEE-vel mind a bírói mérlegelést követően kiszabható, mind a kötelezően kiszabandó TÉSZ vonatkozásában. Azaz minden újabb ilyen ítélet azonnal jogosultságot teremt az elítéltnak, hogy jelentős összegű állami kártérítésért folyamodjon Strasbourgba, illetve a már kiszabott TÉSZ-t töltők is feltehetően sikerrel fordulnának kérelemmel az EJEB-hez. Ezt a jogi helyzetet rendezni kell.

A hazai és a nemzetközi jog harmonizációjára két szerv látszik alkalmasnak. Egyrészt az Országgyűlés, amely jogalkotással, ideálisan a Btk. módosításával biztosíthatná a jogrendek összhangját. A másik alkalmas plénum az Alkotmánybíróság (AB). E testület rendelkezik a nemzetközi joggal ellentétes jogszabály megsemmisítésének jogával (*kasszációs jogkör*), és bírái függetlenek, kizárólag az Alaptörvénynek és a törvényeknek vannak alárendelve.⁸⁵

A fent vázolt mindkét úton megindult a korrekciót célzó folyamat. A *Vinter-ügyet* követően a Szegedi Ítéltábla Mezőlaki Erik által elnökölt tanácsa a BF. II. 10/2014. szám alatt indult büntetőügyben 2014. április 3-án kelt végzésével a bírósági eljárás felfüggesztése mellett⁸⁶ az AB-nál kezdeményezte⁸⁷ a Btk. rendelkezései⁸⁸ alaptörvény-ellenességének megállapítását, illetve az alaptörvény-ellenes jogszabály alkalmazásának kizárását.⁸⁹ Trócsányi László törvénymódosító javaslatát pedig a *Magyar László-ügyet* követően, 2014. október 21-én érkezett az Országgyűlés. A cikkben az események kronológiáját követem az elemzés sorrendjével.

83 Az igazságosság, erkölcsi elégtétel stb. társadalmi ideáljai természetesen motívumai a büntetendőség pozitív jogi deklarálásának, azonban ezek az ideálok később közvetlenül hivatkozási alapként nem használhatók pozitív büntetőnorma hiányában, illetve ellenében. Erről bővebben lásd: Jakab 2005.

84 Szabó A. 2000. 15skk.

85 A 2011. évi CLI. törvény (Abtv.) 5. §.

86 Összhangban az 1998. évi XIX. tv. (Be.) 266. § (1) bekezdés *b*) pontjával.

87 Az AB vizsgálatát kezdeményező levél 2014. április 9-én kelt, az AB április 17-én érkezett: <http://goo.gl/vuYghs>. A rövidített URL-es hivatkozást az AB is használja, így azt e dolgozatban is megengedhetőnek ítélttem. 23/2014. (VII. 15.) ABH § 32.

88 A bíróság a Btk. 42. § 2. fordulata mellett a régi Btk. 47/A. § (1) bekezdés 2. fordulatainak alaptörvény-ellenessége vizsgálatát is kezdeményezte.

89 Az Abtv. 25. § (1) bekezdés alapján.

Az alkotmánybírósági út

A taláros testületnek soron kívül, de legfeljebb 90 napon belül⁹⁰ döntenie kellett volna, ezt a határidőt azonban elmulasztotta. Megjegyzem, a nyilvánvalóan erős politikai vonatkozású, ún. *hard cases*⁹¹ esetében a kiváras eszköze nem új keletű az AB reper-toárjában.⁹² A TÉSZ-szel kapcsolatos, 2004. március 4-én és 2009. március 5-én⁹³ be-nyújtott, még az Alkotmányra alapított beadványokat addig „altatta” a testület,⁹⁴ míg azok végül 2012. január 1-jén az Abtv. hatályba lépésével *ex lege* megszűntek.⁹⁵ Amíg azonban az Alkotmányra alapított panasz esetében a határidő elmulasztása „csupán” az Abtv.-t sértette, az Alaptörvény ötödik módosításának hatályba lépése⁹⁶ óta a 90 napos⁹⁷ határidő figyelmen kívül hagyása alaptörvény-ellenes állapotot idéz elő. Az eljárási határidő alkotmányos szintre emelését álláspontom szerint jogosan lehet kritikával illetni,⁹⁸ *de lege lata* azonban vitathatatlan, hogy az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve e sorok írásának idején maga sérti az Alaptörvényt.

E ponton meg kell vizsgálni egy következő problémát is: a TÉSZ jogintézménye az alaptörvényben is megtalálható,⁹⁹ így felmerül a kérdés, hogy az AB egyáltalán lefoly-tathatja-e az alkotmányos vizsgálatot a Btk. vonatkozásában. Van olyan megközelítés, amely szerint nem, ugyanis maga az alaptörvény deklarálja e szankció alkotmányossá-gát.¹⁰⁰ Ezt a megközelítést támasztja alá Szájer Józsefnek, az új alkotmányt előkészítő nemzeti konzultációs testület vezetőjének a kérdéses rendelkezés alaptörvénybe építé-sére vonatkozó indokolása: „Éppen azért kellett alaptörvénybe foglalni a kiszabás lehe-tőségét, hogy legalább alkotmányos akadálya legyen a büntetés megsemmisítésének.”¹⁰¹

Én nem osztom ezt az álláspontot. Kétségtelen, hogy az EJEB a Btk. egyezményel-lenessége mellett egyértelműen rávilágít az alaptörvény rendelkezései között fennálló feszültségre is.¹⁰² Az alkotmányos elemzés során azonban elsődlegesen abból a hipoté-

90 Lásd: Abtv. 25. § (1) bekezdés utaló normáját az Alaptv. 24. cikk (2) bekezdés b) pontjára.

91 Angolszász jogi szállóige, hogy *hard cases make bad law*, azaz a nehéz esetekből rossz jog születik. Vö.: *Northern Securities Co. v. United States*, Oliver Wendell Holmes bíró különvéleménye.

92 Sólyom 1998. 259.

93 A Magyar Helsinki Bizottság indítványát lásd: <http://goo.gl/c5YbsY>

94 Az AB munkatársa 2009. február 10-én egy fórumon ki is jelentette, hogy az AB álláspontja szerint a kérdést a törvényhozónak kell rendeznie. Hagymási 2009. 74.

95 Abtv. 71. § (1) bekezdés.

96 2013. szeptember 26.

97 A határidőt az Alaptörvény negyedik módosítása (2013. március 25.) 12. cikk (1) bekezdése emelte alaptörvényi szintre, 30 napos határidőt írva elő.

98 Nem értek egyet ilyen technikai jellegű részletszabálynak egy minősített többséget igénylő törvényben, kiváltképp az Alaptörvényben való megjelenítésével, a norma *lex imperfecta* jellegét azonban nem kritizálom.

99 Alaptörvény IV. cikk (2) bekezdés 2. mondat.

100 Lévay 2012. 77sk. Kiemelendő, hogy a *Vinter-ügyet* elemző írás még a nagykamarai fordulat előtt született.

101 Ablonczy 2011. 92.

102 Az Alaptörvény nemzetközi joggal való összhangot deklaráló Q) cikk (2)-(3) bekezdése, illetve a III. cikke áll *prima facie* ellentmondásban az Alaptörvény IV. cikk (2) bekezdés második mondatával. Nagy F. 2013. 12.

ziséből kell kiindulni, hogy a jogrendszer és különösen a csúcán elhelyezkedő alaptörvény koherens, ellentmondásmentes rendszert alkot.¹⁰³ Ehhez az Alaptörvény Q cikk (2) bekezdésére figyelemmel azt kell bizonyítanunk, hogy a kollízió csupán látszólagos, azaz megfelelő – a nemzetközi joghoz igazodó¹⁰⁴ – értelmezéssel feloldható.¹⁰⁵

Az Alaptörvény helyes értelmezése

Az AB-nak meg kell tehát határozni az Alaptörvény IV. cikkének helyes értelmét,¹⁰⁶ illetve viszonyát a III. és a Q) cikkhez. Álláspontom szerint ehhez a következőkből kell kiindulni.

1. Az alkotmány – szűkebben az abban szereplő alapjogi katalógus – jellegéből fakadóan és eredetileg az állami (királyi) hatalom (ön)korlátozását¹⁰⁷ jelenti.¹⁰⁸ A klasszikus alapjogok által konstituált jogviszony tehát az államot alapvetően tartózkodásra, valamint ehhez kapcsolódóan a jog gyakorlása feltételeinek megteremtésére, biztosítására vonatkozó, pozitív tevésségre kötelező közjogi igényt fogalmaz meg az egyén javára.¹⁰⁹

Mindezek fényében az Alaptörvény azon mondatát, hogy „*tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki*”, helyesen úgy kell értelmezni, hogy az nem szabható ki senkire, aki nem követett el szándékos, erőszakos bűncselekményt.¹¹⁰

103 Az alkotmány zártságát alapelvnek tekinti Csink–Fröhlich 2011. 69. A jogrendszer zártságának a jogállamiság elvéből levezethető követelménye megjelenik Szabó Andrásnak és Zlinszky Jánosnak a 48/1991. (IX. 29.) ABH-hoz fűzött párhuzamos véleményében is. Annak ellenére, hogy a gyakorlatban nem valósítható meg ezen ideális állapot, de mint sajátos, el sosem érhető, ám mindig tovább közelíthető *aszimptota* felé törekvés, azaz a rendszerépítés, fogalmi összecsiszolás – Jakab András álláspontját osztó véleményem szerint – a jogtudomány vállalható, sőt vállalandó feladata. Jakab 2007. 33skk.

104 Molnár T. 2013. 89.

105 Chronowski et al. 2010. 9.

106 A Velencei Bizottság úgy fogalmazott, hogy az Alaptörvény IV. cikk (2) bekezdése olyan értelmezése, amely kizárja a büntetés *de facto* és *de jure* mérsékelhetőségét, nem egyeztethető össze az európai emberi jogi sztenderdekkel. A helyes értelmezés lehetőségét tehát e plénum sem zárta ki – ugyanakkor meg sem adta azt. Velencei Bizottság 621/2011. számú vélemény, §§ 69–70.

107 Ez a klasszikus *non-interference* elv. Emberi jogi megközelítésben az állami kötelezettségek bevett hármas felosztásából (*respect, protect, fulfil*) jelenleg csak az elsőt, a jogok „passzív” tiszteletben tartását szükséges kiemelni.

108 A modern alkotmányoktól elvárt 3 tulajdonság közül elsőként az önkorlátozást nevezi meg Jakab 2011 46.

109 56/1995. (IX. 15.) ABH.

110 Megjegyzendő, hogy az erőszakos bűncselekmény alkotmányos fogalma nem kellően tisztázott. A Btk. 459. § (1) bekezdés 4. pontjában foglalt értelmező rendelkezés egyrészt *expressis verbis* csak a Btk.-ra vonatkozik, másrészt dogmatikailag az alkotmányos fogalomból kell levezetni az alsóbb szintű jogszabályok definícióit, nem *vice versa*. Hasonlóan Karsai 2014. 76.

2. Az Alaptörvény III. cikk (1) bekezdése az embertelen, megalázó bánásmód tilalmát deklarálja.¹¹¹ Szövegezése gyakorlatilag megegyezik az EJEE 3. cikkével, amelyet 1992. november 5. napjától kell alkalmazni a magyar jogrendszerben.¹¹² Az AB azonban már az dokumentum aláírását egy héttel megelőzve, az 1990. október 31-én megjelent 23/1990. (X. 31.) AB határozatában hivatkozott az EJEE-re. Az AB-nak a vizsgálat során értelmeznie kell a III. cikket, s ha pontos definíciót nem is kell adnia, a kérdés eldöntéséhez elengedhetetlenül szükséges meghatároznia, hogy a TÉSZ e tilalom körébe tartozik-e.

A megfelelő értelmezéshez le kell szögeznünk, hogy az egyezmény 46. cikk 1. bekezdésében vállalt kötelezettség értelmében Magyarország magára nézve kötelezőnek ismer el minden végleges strasbourgi döntést, amelyben félként szerepel.¹¹³ Jelenleg azonban jogerős döntés a kérdésben Magyarország ellen még nem született, így e rendelkezés alapján még nem dönthető el a kérdés.

A III. cikk megfelelő értelmezéséhez azonban az EJEB releváns – akár más államok ellen indult – ügyekben hozott döntéseinek figyelembevétele is indokolt a TÉSZ magyar jogintézményének vizsgálatakor, tekintettel arra, hogy az AB következetes gyakorlatában az alapjogok érvényesülésének minimális mércéjeként fogadja el a nemzetközi jogvédelmi mechanizmusok által biztosított jogvédelmi szintet.¹¹⁴ Az AB kialakult joggyakorlata értelmében az alkotmányértelmezésnek egyrészt általános jelleggel, a jogállamiság alkotmányos elve értelmében¹¹⁵ a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségekkel összhangban kell történnie,¹¹⁶ másrészt ez kifejezett alkotmányos kötelezettség is.¹¹⁷ Az AB az Alkotmány 7. § (1) bekezdéséből vezette le a nemzetközi együttműködés alkotmányi parancsának elvét, melynek értelmében még a nem kötelező nemzetközi normák és gyakorlat is felhasználható az egyes jogok alkotmányos tartalmának kimunkálásakor.¹¹⁸ A *pacta sunt servanda* elvet az Alaptörvény Q cikk (3) bekezdése normaszöveg szintjén tartalmazza, így e tételek álláspontom szerint nem veszítettek érvényességükből. Magyarország alávetette magát az európai közrend őrzése, illetve az emberi

111 A dolgozatban rendszeresen együtt használom e fogalmakat, egymástól való pontos elhatárolásuk ugyanis mind a strasbourgi, mind a magyar alkotmányos dogmatikában nehézkes. Van olyan álláspont, mely szerint a kínzás magában foglalja az embertelen és megalázó bánásmódot, míg az embertelen bánásmód a megalázó elbánást, így a megalázó bánásmód vagy büntetés tekinthető a tilalom alsó határának. Vö.: Bungenberg 2006. 414., idézi: Jakab 2009. 1934sk.

112 Vö. 1993. évi XXXI. tv. E visszaható hatályú törvény kizárólag az egyénnek az állammal szembeni helyzetét érinti, az egyént hozza kedvezőbb helyzetbe, így a konkrét esetben véleményem szerint nem problémás a visszaható hatály, vö. 28/1992. (IV. 30.) ABH.

113 Az EJEE reformjával kapcsolatban felmerült, hogy a 46. cikket ki kellene terjeszteni a más államokkal szemben hozott döntések kötelező alkalmazandóságára is, *expressis verbis erga omnes* hatályúvá téve azokat. Ezt végül a tagállamok szakértői a jogrendszerek különbözősége miatt nem támogatták, abban azonban nem volt vita, hogy az államoknak minden döntéssel kapcsolatban le kell vonni a megfelelő következtetéseket a saját jogrendszerükre vonatkozóan. Weller 2005. 60sk.

114 32/2012. (VII. 4.) ABH.

115 7/2005. (III. 31.) ABH.

116 Pl. 53/1993. (X. 13) és 2/1994. (I. 14.) ABH-k.

117 53/1993. (X. 13) ABH.

118 Blutman 2009. 305.

jogok és szabadságok megóvása érdekében életre hívott EJEB joghatóságának, ezért az AB figyelembe veszi az EJEB joggyakorlatát.¹¹⁹ Az EJEE-vel azonos tartalmú alaptörvényi rendelkezések esetében az AB-nak akkor is követnie kell a strasbourgi joggyakorlat alapjogvédelmi minimumát, ha saját megelőző határozataiból ez kényszerűen nem következne.¹²⁰ A taláros testület kimondta, hogy az EJEB gyakorlata a magyar joggyakorlatot alakítja és kötelezi.¹²¹ Érvényesült ez a tétel abban az esetben is, amikor az EJEE fordított korábbi gyakorlatán.¹²² Bár jelen ügyben a bíró kezdeményezésében kifejezetten hivatkozott a *Vinter[GC]-ügyből* fakadó nemzetközi jogi kötelezettségre, figyelemre méltó Kovács Péter felvetése, miszerint az AB-nak „a nemzetközi joggal való konformitást [...] *ex officio* vizsgálnia kellene, minden olyan esetben, amikor *prima facie* világos a kapcsolat a vizsgált jogszabály és Magyarország nemzetközi kötelezettségei között.”¹²³

Mindebből levezethető, hogy az AB-nak az Alaptörvény III. cikkét a végleges, de nem Magyarország ellen indult *Vinter[GC]-* és a nem végleges, de Magyarországot elmarasztaló *László Magyar-ügyeket* figyelembe véve kell értelmeznie, megállapítva, hogy az magában foglalja a TÉSZ tilalmát.

A vizsgált alaptörvényi rendelkezés releváns részét, „senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni”, az államra vonatkoztatva¹²⁴ úgy értelmezhetjük, hogy az állam senkit nem vethet alá kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek, s ebbe bele kell értenünk a TÉSZ-t is.¹²⁵

A III. cikk szabálya tehát a IV. cikknél magasabb szintű, általános védelmet határoz meg. A nem szándékos, nem erőszakos bűncselekmények esetében a két szabály lefedi egymást, párhuzamos tilalmat fogalmaznak meg, kvázi két okból is tilos ilyen esetben a TÉSZ kiszabása. A szándékos és erőszakos bűncselekmények esetében a IV. cikk nem tiltja a TÉSZ-t, a III. cikk azonban igen. A TÉSZ-re vonatkozó két alaptörvényi rendelkezés tehát nem ellentétes,¹²⁶ csupán a IV. cikk (2) bekezdés második

119 13/2014. (IV. 18.) ABH, Indokolás (33). Az egyedüli helyes, proaktív értelmezésnek a más államok ügyében született EJEB-döntéseket is figyelembe vevő megközelítést fogadja el Bán 2005. 49.

120 Először lásd: 61/2011. (VII. 12.) ABH, megerősítették: 166/2011. (XII. 20) ABH és 22/2013. (VII. 19.) ABH. A jogtudományi álláspont ezzel lényegében megegyezően az EJEB normaértelmezését az Alaptörvény interpretációjának legfontosabb dogmatikai forrásaként ismeri el. Jakab 2009. 1934.

121 18/2004. (V. 25.) ABH. Ezzel szemben Bragyova 2011. 92. szerint az AB „komolyan megfontolandónak”, de nem kötelezőnek fogadja el az EJEB értelmezési gyakorlatát.

122 8/2011. (II. 8.) ABH.

123 41/2005. (X. 27.) ABH, Kovács Péter párhuzamos indokolása.

124 Ehelyett is csak a *respect* vetületre fókuszálok, a *protect* aspektussal, tehát a nem állami szereplők által elkövetett kínzás stb. állam általi üldözésének a III. cikkből levezethető kötelezettségével, illetve a tilalmak harmadik személyek irányában megnyilvánuló hatásával (*Drittwirkung*) itt szintén nem foglalkozom. Előbbihez lásd pl. *A. v. the UK* § 22, az érvényesülés garantálásának tevőleges állami kötelezettségéhez pedig 64/1991. (XII. 17.) ABH.

125 Ez az értelmezés az Alaptörvény IV. cikkéhez fűzött indokolással is összeegyeztethető, amely szerint a rendelkezés „[n]em zárja ki a szabadságtól való végleges megfosztás lehetőségét”.

126 Az Alaptv. rendelkezései között gyenge kollízió van: a III. cikk tiltja a TÉSZ-t, a IV. cikk pedig – bizonyos körben – megengedi (se nem tiltja, se nem parancsolja). Az Alaptv. és a Btk. kötelező TÉSZ-t előíró rendelkezései között azonban már erős a kollízió, ugyanis a tiltás és a parancsolás azonos tényállásra vonatkozik, egyszerre mindkettőnek eleget tenni pedig lehetetlen. (Vö. azonban a kegyelmi joggal kapcsolatban frottakkal.) Solt 1996. 409–417.

mondata redundáns: semmit nem tilt, amit a III. cikk ne tiltana, viszont kevesebb garanciát tartalmaz, hiszen a III. cikk védelme mindenkire és feltétlenül kiterjed, míg a IV. cikk releváns rendelkezése a szándékos, erőszakos elkövetőkre nem.¹²⁷

Felvethető, hogy a IV. cikk vizsgált része *lex specialisként* lerontja a III. cikket, az alól kivételként értelmezendő.¹²⁸ Ezt a megközelítést sugallja Szájer idézett érve is, mely szerint a IV. cikk biztosítja a TÉSZA alkotmányosságát.

Véleményem szerint ez a megközelítés egyrészt jelentősen lerontja a III. cikk anyajogként is szolgáló, az emberi méltóság sérthetlenségét deklaráló II. cikket,¹²⁹ nemzetközi összehasonlításban¹³⁰ is igen tágra húzva meg az egyik legjelentősebb alapjog korlátozásának lehetőségeit. Másrészt a fenti érvek fényében a szabály nem láthatja el a konzultációs testület szándéka szerinti célját.¹³¹

Az Alkotmánybíróság lehetséges döntései

Meglátásom szerint az AB többféle döntése is elképzelhető.

1. Az AB a Btk. rendelkezéseit az Alaptörvény III. cikke alapján vizsgálja. A III. cikk helyes értelmének kialakításához az AB korábbi esetjogára és a *pacta sunt servanda* elvre tekintettel felhívja a strasbourgi esetjogot (*Völkerrechtsfreundliche Auslegung*) és a *Vinter[GC]-ügyben* az EJEB által hivatkozott egyéb, nem kötelező erejű normákat,¹³² és alkotmányellenesség okán *ex tunc* hatállyal megsemmisíti a rendelkezéseket.¹³³

2. Az AB az Alaptörvény Q cikk (2) és (3) bekezdése alapján közvetlenül a strasbourgi esetjogot hívja fel mint „pótalkotmányt” (Sólyom László),¹³⁴ és ez alapján a Btk. vonatkozó rendelkezéseinek nemzetközi szerződésbe ütközését állapítja meg.¹³⁵ Hasonló logikát követett az AB, amikor úgy érvelt:

„Ha a Bíróság egy bizonyos jogi konstrukciót és azon alapuló gyakorlatot összeegyeztethetetlennek talált az Egyezményvel, az Alkotmánybíróság [...] értelemszerűen tartózkodik attól, hogy egy nyilvánvalóan ugyanolyan jogi megoldást – ezzel éppen ellentétesen – az Egyezményvel összeegyeztethetőnek minősítsen.”¹³⁶

127 Hasonló végkövetkeztetésre jut Jakab 2011 204–208.

128 Így Jakab 2011 208.

129 Amely rendelkezés a III. cikkhez képest *lex generalisnak* tekinthető. Jakab 2009. 1931.

130 A svájci alkotmány igen szigorú feltételek mellett elrendelhető, felülvizsgálat tárgyát képező „biztonsági intézkedés” szankcióját is vizsgálva példa nélkülinek nem, de kétséget kizáróan *szokatlan* titulálja az Alaptörvényi rendelkezést. Lévy 2013b. 216.

131 2013-ban megjelent tanulmányában Szomora Zsolt úgy fogalmaz, hogy a hazai TÉSZA kérdése még nincsen végérvényesen lezárva, a büntetés alaptörvényi szintre emelése azonban a büntetés „alkotmányjogi méregfogát” majdnem teljesen kihúzni látszik. Kiemelendő, hogy az esszében is hivatkozott *Vinter-ügyben* a megjelenést követően született nagykamari döntés alapvető fordulatot hozott a kérdés megítélésében. Szomora 2013. 274.

132 Így különösen a Miniszteri Bizottság Rec(2006)2. sz. ajánlását és a Rec(2003)22. sz. ajánlás 4. §-át, amely a büntetések felülvizsgálhatóságát írja elő.

133 Szalai Anikó kimutatja, hogy az AB általában vonakodik „tisztán” az EJEE-re alapítani érvelését, az EJEB esetjoga csak „elrejtve” jelenik meg a döntésekben. Szalai 2010.

134 Index, 2014. 05. 18.

135 2010-ig az AB egyetlen esetben sem mondta ki jogszabály EJEE-ellenességét, vö. Szalai 2010. 19.

136 166/2011. (XII. 20.) ABH.

E logikát követve az ügyben az Abtv. 42. § (1) bekezdése alkalmazandó:

„Ha az Alkotmánybíróság olyan jogszabály nemzetközi szerződésbe ütközését állapítja meg, amely a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabállyal az Alaptörvény alapján nem lehet ellentétes, a nemzetközi szerződéssel ellentétes jogszabályt teljesen vagy részben megsemmisíti.”

A pozitív jogi rendelkezés dogmatikailag a következőképp indokolható: az egyezményt kihirdető, egyszerű többséggel elfogadott törvény a jogforrási hierarchiában megelőzi a szintén egyszerű többséggel elfogadott Btk.-t,¹³⁷ azaz kollízió esetén a *lex superior derogat legi inferiori* elv vonatkozik rá, ami hatályon kívül helyezési (kaszzációs) ok.¹³⁸

A két lehetséges megoldási út elkülönítése inkább elméleti eszmefuttatás, *de facto* nem különböznek jelentősen egymástól. Kovács Péter az európai zsargonban honos *le dialogue des juges* (bírói párbeszéd) módszerét javasolja, kiemelve, hogy a kérdés a gyakorlatban a lehetségesnél jóval kevesebb problémát okoz, a két út elkülönítéséhez nem feltétlenül célszerű ragaszkodnunk.¹³⁹ Implicite ezt az álláspontot foglalta el az AB is, amikor alkotmányellenességet és egyben nemzetközi szerződésbe ütközést állapított meg a Be. fegyverek egyenlőségét korlátozó rendelkezésének megsemmisítését kimondó döntésében.¹⁴⁰

3. A harmadik lehetséges megoldást követve az AB – a fenti érvrendszerek valamelyikét magáévá téve – mulasztással előidézett alaptörvény-ellenességet állapít meg,¹⁴¹ és határidő megjelölésével felhívja a jogalkotót egy, az EJEB mércéjének maradéktalanul megfelelő felülvizsgálati mechanizmus beiktatására. Ez utóbbi megoldás „politikailag” feltehetően kényelmesebb lenne a rendelkezéseket kasszálni vonakodó taláros testületnek. Az általánosan kötelező felülvizsgálat beiktatása egyrésztől kiküszöbölné a két évtizednél nem régebbi jogerős ítéletek azonnali (és értelmetlen) felülvizsgálatának kényszerét, másrészt – a *Murray-ügyre* figyelemmel – feltehetőleg kivédené a 25 év fölötti határozott tartamú szabadságvesztésre ítélték egyébként potenciálisan sikeres strasbourgi kérelmét is.¹⁴²

137 A nemzetközi szerződések sajátos, a hazai jogforrási hierarchiát „megkettőző” jogforrási jellegét meggyőzően bizonyítja Jakab 2007. 118, 166skk.

138 Jakab 2007. 127.

139 Kovács P. 2013. 84. Összhangban áll e megközelítés az 1993-ban, Párizsban megrendezett, az Európai Alkotmánybíróságok IX. Nemzetközi Konferenciáján elfogadott zárónyilatkozással is, amelynek értelmében „az alkotmánybíróságoknak hatáskörük és működési formáik különbözősége mellett közös rendeltetése a jogállami jogrendszerek alapját képező emberi jogok és alapvető szabadságok védelme” és a közös nemzetközi alapjogi bázis kialakítása. Ádám 1998. 89.

140 166/2011. (XII. 20.) ABH.

141 Abtv. 46. §.

142 Meggyőződésem szerint nem lenne strasbourgi szempontból elfogadható, hogy a TÉSZ-re ítélték a korrekció eredményeképp *de facto* jobb helyzetbe kerüljenek azoknál, akikre a felülvizsgálati időnél hosszabb, formailag határozott tartamú szabadságvesztés büntetést szabtak ki.

A törvényhozási út

A határozatlan idejű szankciók és különösen a TÉSZ kapcsán *de lege ferenda* gyakran felmerül, hogy 100-150 évben meghatározott, határozott tartamú szabadságvesztésnek „álcázott” büntetéssel megkerülhető lenne a kötelező felülvizsgálat problémája.¹⁴³ Ez a felvetés távol áll a jog funkciójával és az ítékezés presztízsével kapcsolatban bennem élő ideáltól, megkockáztatom, cinikusnak minősíthető, mégis rávilágít egy fontos kérdésre: mennyi az a felülvizsgálati idő, ami a társadalom igazságérzetének és az emberi jogi szttenderdeknek egyaránt megfelel? Tóth Mihály hármas felosztást javasol, ahol a határozott idejű szankció mellett 20 évet meghaladó, határozatlan tartamú büntetés kiszabására lenne lehetőség. Ebben az esetben az ítélező bíró 20 és 35 év között határozná meg a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját. A harmadik kategóriát neveznék egységesen életfogytig tartó szabadságvesztésnek. Ennek kiszabása esetén 40 (speciális esetben 35) év elteltével, speciális szakmai bizottság végezné a felülvizsgálatot.¹⁴⁴

A Bv. törvény módosítása

Az Igazságügyi Minisztérium (IM) beterjesztette és a Parlament által 2014. november 18-án elfogadott Bv. tv.-módosítás¹⁴⁵ bevezeti a TÉSZ-re ítéltknél a hivatalból lefolytatandó kötelező kegyelmi eljárást.

A procedura a következő: negyven szabadságvesztésben eltöltött év után az érintett bv. intézetnek értesítenie kell az IM-t, valamint az elítéltet nyilatkoztatni kell arról, hogy a kegyelmi eljárásához hozzájárul-e. Ennek hiányában az eljárás nem folytatható le. Ezt követően az IM beszerzi az előkészítő iratokat, így többek között az elítéltről készült kockázatértékelési összefoglaló jelentést, az értékelő véleményeket, a bűncselekményre vonatkozó adatokat, az elítélt testi és mentális egészségi állapotára vonatkozó szakorvosi és pszichológusi szakvéleményeket, környezettanulmányt stb. Ezután a miniszter értesíti a Kúria elnökét, aki 5 kúriai vagy ítélőtáblai büntetőbíróból álló, eseti Kegyelemi Bizottságot (KB) hoz létre. A KB megvizsgálja, hogy

„a) az elítéltnek a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartására, valamint arra a készségére tekintettel, hogy törvénytisztelő életmódot fog folytatni, illetve

b) az elítélt személyi vagy családi körülményeire, valamint az egészségi állapotára tekintettel

alaposan feltehető-e, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető.”

A KB az elítéltet az eljárása során meghallgatja, majd egyszerű többséggel indokolt állásfoglalást fogad el. Ezt megküldi az igazságügyi miniszternek, aki azt az állásfoglalással egyező tartalommal felterjeszti a kérelmet a köztársasági elnöknek, illetve meg-

143 Polgár 2009. 43.

144 Tóth M. 2014a.

145 2013. évi CCXL. tv., hatályos 2015. január 1-től.

A ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi vonatkozásai

küldi az iratokat az elítéltnak is. A köztársasági elnök kegyelmi döntése diszkrecionális. Elutasítás esetén az eljárást a továbbiakban két évente meg kell ismételni.

A javaslatok értékelése

Álláspontom szerint Tóth Mihály felvetése üdvözlendő a tekintetben, hogy a „valódi” és „nem valódi” életfogytiglani szabadságvesztés helyett egységesen csak a leg súlyosabb szankciót illetné ezzel a névvel. A szakmai bizottság által végzett felülvizsgálat alkalmas a megfelelő garanciák érvényre juttatására is.

A törvénymódosítás pozitívumaként értékelhetőek a meghatározott értékelési szempontok, a törvénybe foglalt, automatikus eljárás, az egyéniesített vizsgálat és az elítélt meghallgatása.

A 40 év utáni felülvizsgálat azonban – figyelemmel az EJEB kurrens joggyakorlatára – vélhetően további aggályokat ébreszt majd. Igaz, hogy a „reményt” biztosítaná – ezért is tartom a remény joga kifejezést kevésbé szerencsésnek –, azonban az EJEB gyakorlatából az szűrhető le, hogy a leghosszabb tolerálható idő 25 év, ezt követően szükséges a felülvizsgálat.¹⁴⁶ Kétségtelen, hogy az EJEB számtalanszor hangoztatott tétele szerint a felülvizsgálati rendszer kialakítása a tagállamok mozgásterébe tartozik, ezért elképzelhető, hogy egy 30 évben meghatározott felülvizsgálatot még nem találna egyezményesértőnek a strasbourgi testület,¹⁴⁷ meglátásom szerint azonban – a fogvatartottak várható élettartamára is figyelemmel – a 40 év után esedékes felülvizsgálat problémás lehet. Megjegyzendő, hogy e szempontok következetes érvényesítése oda vezetne, hogy a két-három évtized utáni felülvizsgálat általános követelménnyé válna a határozott tartamú szabadságvesztés esetében is.

További probléma a törvénymódosítással, hogy a köztársasági elnököt nem köti a KB állásfoglalása, így a bonyolult és sok szempontot érvényre juttató procedúra „záróköve”, a megfelelően indokolt és jogorvoslattal támadható¹⁴⁸ döntés hiányzik. A *Vinter [GC]-ügyben* azonban az EJEB a vonatkozó brit jogi környezet zavarosságát emelte ki mint fő okot, amiért nem fogadta el a *Secretary of State* kegyelmi jogát a mérsékelhetőség biztosítékaként. A magyar tervezet szövegezése megfelel a *lege certa* követelményének, azonban a diszkrecionális jellegből következően érvényesülését nem látom biztosíthatónak. A kegyelem ezenfelül kizárja a további végrehajtást, a feltételes szabadságra bocsátással szemben tehát ekkor nem jelent visszatartó erőt a büntetés folytatásának lehetősége.

Hangsúlyozandó azonban, hogy az EJEB-nek nem feladata a tagállami jog és gyakorlat *in abstracto* ellenőrzése.¹⁴⁹ A legitim pönológiai indokok meghatározása, a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének mérlegelésekor irányadó szempontrendszer kidolgozása az államok hatáskörébe tartozik, így az EJEB akkor jár el helyesen,

146 *Vinter[GC]* § 120.

147 Akár a *wide margin of appreciation*, akár a *minimum level of severity* doktrínákból következően.

148 A jogorvoslati lehetőség a *Murray-ügyben* is hiányzott, azonban a döntést ott bíróság hozta. A kegyelmi eljárás periodikus ismétlődése okán a jogorvoslat hiánya véleményem szerint elfogadható lehet.

149 *Pl. Allen v. the UK* § 40.

ha az ilyen döntések ellen nem válik fellebbviteli fórummá.¹⁵⁰ Mindezek fényében az új Bv. törvény hatályba lépését követően a feltehetőleg már benyújtott többi TÉSZ-es kérelemmel kapcsolatban kell majd az EJEB-nek állást foglalnia abban a kérdésben, hogy az új szabályozás megfelel-e a mérsékelhetőség követelményének. Amennyiben igen, a *Murray-ügy* fényében a kérelmek elutasítása várható.¹⁵¹ Ha nem, az EJEB-nek a *Vinter [GC]-ügyben* kimondottakat pontosítania kell, egyértelműen állást foglalva a felülvizsgálat nélküli szabadságvesztés leghosszabb időtartamával és a diszkrecionális döntések megengedhetőségével kapcsolatban.

A köztársasági elnöki kegyelemről

A TÉSZ mérsékelhetősége kapcsán a köztársasági elnök kegyelmi jogára való állami hivatkozás álláspontom szerint dogmatikailag nem problémamentes.

Érvelésem kiinduló axiómája, hogy az államfő az egyéni kegyelem gyakorlásakor az állam büntetőigényéről mond le.¹⁵² Az állam jogtalan igényéről fogalmilag kizárt a lemondás, így első lépésben a kegyelem tárgyául szolgáló büntetőigény alkotmányos igazolhatóságát, törvényességét kell vizsgálni. Amennyiben az elítélt fogva tartása egy ponton túl nem igazolható, a fogva tartás jogossága szűnik meg. Ilyen esetben ennek kimondására van szükség, az elnöki kegyelem pedig szóba sem jön. Abban az esetben pedig, ha az alkotmányos szempontok igazolják a további szabadságelvonást, az esetleges elnöki kegyelem funkciója nem az emberi jogi jogsértés kiküszöbölése, az csupán egyéb, diszkrecionális szempontokat érvényre juttató aktus.

A személyi szabadság joga és a TÉSZ viszonya

Juhász Zoltán felvetette, hogy az emberi méltósághoz való jog mellett a TÉSZ a személyi szabadsághoz való jog alkotmányos korlátozásának követelményeit is sérti.¹⁵³

Az AB a határozott idejű szabadságvesztéssel kapcsolatban már kimondta, hogy a szabadságelvonó büntetés önmagában több alapjogot korlátoz, de megfelel az alkotmányos büntetőjog azon elvének, hogy legitim cél érdekében történik, és eleget tesz a szükségesség–arányosság tesztjének.¹⁵⁴ Alapjog lényeges tartalmát azonban az egyébként legitimálható korlátozás sem érintheti, hiszen ez már az alapjog kiüresedéséhez vezetne.¹⁵⁵ Ez abszolút korlátnak tekinthető a szükségesség–arányosság-teszt alkalmazhatóságában.

Alapjog lényeges tartalmát olyan állami beavatkozás korlátozza, amelynek folytán az már nem képes betölteni védelmi funkcióját, nem tudja kifejtetni a céljának meg-

¹⁵⁰ Szydło 2013. 511.

¹⁵¹ Külön kérdés, hogy a Nagykamara a *Murray-ügyre* hivatkozva megváltoztatja-e a *László Magyar-ügyben* hozott elmarasztaló döntést.

¹⁵² 39/1991. (VII. 3.) ABH.

¹⁵³ Juhász 2005. 88.

¹⁵⁴ 26/1999. (IX. 8.) ABH.

¹⁵⁵ Juhász 2005. 89.

felelő hatását. A lényeges tartalmat érintő alapjog-korlátozás eleve alkotmányellenes: semmilyen más alkotmányos indokokkal sem menthető ki.¹⁵⁶

Felvethető, hogy a hivatkozott ABH-k az Alkotmányt értelmezték, így e megállapítások csak korlátozottan érvényesek az Alaptörvény rendelkezéseire. Az Alkotmány 8. § (2) bekezdésében lefektetett követelményt azonban az Alaptörvény is tartalmazza.¹⁵⁷ Figyelembe véve az Alkotmány és az Alaptörvény büntetőhatalommal kapcsolatos rendelkezéseinek nagyfokú kontinuitását,¹⁵⁸ álláspontom szerint Juhász Zoltán megállapításával ma is egyet lehet érteni.¹⁵⁹ Analógiaként szolgálhat a halálbüntetés alkotmányellenességét kimondó ABH:¹⁶⁰ amennyiben az élet végleges és megmásíthatatlan elvétele az élethez való jog lényeges tartalmának elvonását jelenti, a személyi szabadságtól való végleges megfosztás hasonlóan alapjogot kiüresítő, azaz alkotmányellenes büntetés.¹⁶¹

Összegzés

A cikkben igyekeztem áttekintést nyújtani a TÉSZ-szel kapcsolatban felmerülő jogi, dogmatikai kérdésekről. Kifejtettem, hogy a remény jogának dogmatikai fogalmát elvetendőnek tartom, annak maximum jogelméleti szinten lehet létjogosultsága, de én leginkább a fölösleges jogi fogalmak kategóriájába sorolnám.¹⁶² A jelenleg fennálló jogi helyzet két lehetséges rendezési útjának elemzését követően érintettem a személyi szabadság jogának kiüresítésével és a köztársasági elnök kegyelmi jogkörével kapcsolatos problémákat, vázolva az általam helyesnek tartott megközelítést.

Összegző tételként fogalmazható meg, hogy a megfelelő időközönként, átlátható szempontok érvényesülésével felülvizsgált életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés álláspontom szerint minden, a viták során felmerült legitim alapjogkorlátozási indokot (*Rechtfertigung*) kielégítő büntetés. Nem lehet például az elkövető társadalmi veszélyességére hivatkozni, ha az elítélést évtizedekkel követő felülvizsgálati eljárásban egy arra feljogosított bírói szerv ennek hiányát állapítja meg (*res judicata*).

Amennyiben e büntetés minden konkurens alkotmányos érdeket megfelelően érvényre juttat, az ennél súlyosabb alapjog-korlátozás, a TÉSZ a korlátozás legkisebb szükséges mértékén túlmegegy, azaz aránytalan.¹⁶³ Ennél fogva – minden egyéb szempont irrelevanciája mellett – alkotmányellenes.¹⁶⁴

156 56/1995. (IX. 15.) ABH.

157 Alaptörvény I. Cikk (3) bekezdés.

158 Lévay 2013a. 113.

159 Megjegyzendő, hogy az Alkotmányhoz képest az Alaptörvényben a büntetőhatalom visszafogottabb önkorlátozását és az állami büntetőhatalom körének bővítését állapítja meg Lévay 2013b. 214.

160 23/1990. (X. 31.) ABH.

161 A TÉSZ-t a személyi szabadság lényeges tartalmát sértőnek tartja Jakab 2011. 206. 70. lábjegyzet is.

162 A kategorizáláshoz lásd Jakab 2007. 26sk.

163 A kényszerítő ok és az arányosság követelménye először a 8/1991. (III. 5.) ABH-ban, a legenyhébb eszköz alkalmazásának követelménye a 30/1992. (V. 26.) ABH-ban jelenik meg, de levezethető az alkotmányos büntetőjog, absztraktabban a jogállamiság követelményéből is. Szabó A. 1989. 20sk.

164 Juhász 2005. 90. Az alapjogok kollíziója esetén alkalmazandó tesztet az 56/1995. (IX. 15.) ABH alkotta meg, ami a korlátozhatatlanság – álláspontom szerint hibás – elvi deklarációja mellett a gyakorlatban korlátozhatónak ismerte el az alapjogokat is, így a teszt *mutatis mutandis* ma is irányadónak tekinthető.

Felvethető – s itt nem titkolt céloom egy vitaindító, provokatív gondolat kifejtése –, hogy voltaképpen nem másról van szó, mint hogy a TÉSZ-szel kapcsolatos *communis opinio* hibásnak bizonyult: az alkotmányozó, jogalkotó és a jogalkalmazó szervek egyaránt elfogadták az emberi jogok tiszteletben tartására vonatkozó és a TÉSZ megengedhetőségét, társadalmi szükségességét elismerő *herrschende Meinung*-ot, uralkodó véleményt.¹⁶⁵ Később bebizonyosodott, hogy a két vélemény – eddig fel nem ismert, implicit következményeik okán – összeegyeztethetetlen.

Ilyen esetben az uralkodó vélemény nemhogy támadható, hanem ez egyenesen feladata a dogmatikai tisztaság – és ezáltal a jogbiztonság, közvetve a társadalom hatékony működése – elősegítését célul tűző, a „joggyakorlat szolgálólányának” szerepét magának vindikáló jogtudományi megközelítésnek.¹⁶⁶

Zárszóként ismét hangsúlyosan szükséges kiemelni, hogy az államnak a reintegráció elősegítésével kapcsolatos kötelezettsége és a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének biztosítása a TÉSZ reformja után távolról sem jelenti automatikusan azt, hogy egy adott elítélt valaha is szabadulni fog. Amennyiben saját magatartása, egyéni körülményei ezt kizárják, az államnak a társadalom védelme érdekében a szabadságelvonó büntetést – a következő felülvizsgálatig – fenn kell tartania. Vitatkoznék tehát azzal a megállapítással, hogy a TÉSZ intézményének abolíciója a magyar büntetőjogot „fogatlan tigrissé” degradálná.¹⁶⁷ Álláspontom szerint csupán azt segítene megakadályozni, hogy a büntetőpolitika elefánt legyen az alapjogok porcelánboltjában...

Forrásmutató

Szakirodalom

- Ablonczy Bálint: *Az Alkotmány nyomában. Beszélgetések Szájer Józseffel és Gulyás Gergellyel*. Budapest, Elektromédia Kft., 2011.
- Ádám Antal: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. Budapest, Osiris, 1998.
- Bán Tamás: A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények. *Fundamentum*, 1998/4. 119–127.
- Bán Tamás: Fórum – Strasbourg és a magyar joggyakorlat. *Fundamentum*, 2005/1. 46–49.
- Bedau, Hugo Adam: *Imprisonment vs. Death: Does Avoiding Schwarzschild's Paradox Lead to Sheleff's Dilemma?* Albany LR (1990) 54 (3/4), 481–495.
- Blutman László: A nemzetközi jog használata az Alkotmány értelmezésénél. *Jogtudományi Közlöny*, 2009. 301–316.
- Bragyova András: Az értelmezés hatalma. *Alkotmánybírószági Szemle*, 2011/1. 83–92.

165 Voltaképpen fogalmazhatnánk úgy is, hogy a *communis error facit jus* jelenségének extrém példájával állunk szemben: a jogalkotó úgy értelmezte az Alkotmányt és az Alaptörvényt, mint ami nem tiltja a TÉSZ-t, ez az értelmezés azonban később egyértelműen tarthatatlanná vált. Extrém egyrészt a tévedés alkotmányi szintű lecsapódása (az Alaptörvény esetében maga a *pouvoir constituant* is tévedésben volt!), másrészt pozitív jogi megjelenése (a Btk. rendelkezéseiben).

166 A kifejezések és az absztrakt jelenség elméleti leírása egyaránt Jakab Andrásról származnak. Jakab 2007. 32skk.

167 Polgár 2009. 43.

A ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi vonatkozásai

- Catherine Dupré: *Article 1 of the EU Charter of Fundamental Rights*. In: *A Commentary on the EU Charter of Fundamental Rights*. Oxford, Hart Publishing, 2014.
- Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Zeller Judit: Túl az alkotmányon... *Közjogi Szemle*, 2010. december. 1–12.
- Csink Loránt – Fröhlich Johanna: ...az alkotmányjogon innen. *Alkotmánybíróvási Szemle*, 2011/1. 66–71.
- Földvári József: *Kriminálpolitika*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1987.
- Hagymási Kornélia: Végtelen idő a rácsok mögött. *Börtönügyi Szemle*, 2009/2. 61–76.
- Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja II*. Budapest, Századvég, 2009.
- Jakab András: *A magyar jogrendszer szerkezete*. Pécs–Budapest, Campus Dialóg, 2007.
- Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, HVG-ORAC, 2011.
- Jakab András: Ki a jó jogász, avagy tényleg jó bíró volt-e Magnaud? *JeMa*, 2010/1. 83–93.
- Jakab András: Ki a jó jogász? *JURA*, 2005/1. 95–100.
- Johnson, Robert – McGunigall-Smith, Sandra: Life Without Parole, America's Other Death Penalty. *The Prison Journal*, 88/2 (2008), 328–346.
- Juhász Zoltán: Jog a reményhez. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésről. *Fundamentum*, 2005/II, 88–91.
- Kádár András Kristóf – Karsai Dániel: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga a gyakorlat számára*. Budapest, Novissima, 2013.
- Karsai Dániel: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésről. *Jogesetek Magyarázata*, 2014/1. 70–77.
- Kelemen Ágnes: A halálbüntetés eltörlése és az életfogytiglani szabadságvesztés gyakorlata Angliában. *Magyar Jog*, 1991/1. 43–49.
- Kerecsi Klára: *Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében*. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok 39*. Budapest, OKRI, 2002. 72–104.
- Kiszely Pál: Merre tovább, magyar életfogytiglan? Az extrém hosszú ítéletek végrehajtásának tapasztalatai a Szegedi Fegyház és Börtönben. *Börtönügyi Szemle*, 2013/1. 47–64.
- Korinek László: *A büntetőpolitika irányelvei Magyarországon*. In: Jakab András – Takács Péter (szerk.): *A magyar jogrendszer átalakulása*. Budapest, Gondolat, 2007. 473–497.
- Kózhalmi László: Az életfogytig tartó szabadságvesztés a magyar büntetőjogban. *Börtönügyi Szemle*, 2006/3., 35–43.
- Lévay Miklós: *Az alkotmányos büntetőjogtól az alkotmányos kriminálpolitikáig*. In: Hajdú József (főszerk.): 90 éves a szegedi jogászképzés. Szeged, SZTE ÁJTK, 2013. 113–133. (2013a)
- Lévay Miklós: Az Emberi Jogok Európai Bírósága a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről. *Jogesetek Magyarázata*, 2012/3. 74–78.
- Lévay Miklós: *Büntetőhatalom és Alkotmány, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre*. In: Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon, I. kötet*. Budapest–Pécs, Pázmány Press, 2013. 201–219. (2013b)
- Lévay, Miklós: *Life Imprisonment without Parole, Human Rights and Constitutionalism*. In: Ambrož, Matjaž et al. (eds.): *Essays in Honour of Alenka Šelih*. Ljubljana, Slovenska Akademija Znanosti in Umentnosti, 2013. 331–341. (2013c)
- Malleson, Kate – Moules, Richard: *The Legal System*. Oxford, Oxford University Press, 2010, 4. kiadás.
- Molnár Tamás: *Az új Alaptörvény rendelkezései a nemzetközi jog és a belső jog viszonyáról*. In: Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon, II. kötet*. Budapest–Pécs, Pázmány Press, 2013. 83–93.

- Nagy Ferenc: Gondolatok a hosszú tartamú szabadságvesztésről és az európai börtönnépességről. *Börtönügyi Szemle*, 2013/1. 1–16.
- Nagy Ferenc: *Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához*. Budapest, HVG-ORAC, 2005.
- Pap Gábor: *A személyes szabadságjogok szabályozása az új alkotmányban*. In: Ádám Antal (szerk.): *Alapjogok és alkotmányozás*. Budapest, MTA-ÁJI, 1996
- Peers, Steve et al.: *The EU Charter of Fundamental Rights: a Commentary*. Oxford, Hart Publishing, 2014.
- Polgár András: Egy szankció védelmében – A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről. *Bűnügyi Szemle*, 2009/4., 39–43.
- Polt Péter (szerk.): *Új Btk. Kommentár. II. kötet*. Budapest, Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó, 2013.
- Rasch, Wilfried: The effects of indeterminate detention – A Study of Men Sentenced to Life Imprisonment. *International Journal of Law & Psychiatry*, 4. (1981) 417–431.
- Robertson, David: *A Dictionary of Human Rights*. London, Europa Publications, 2004.
- Sári János – Somody Bernadette: *Alapjogok*. Budapest, Osiris, 2008.
- Solt Kornél: *Jogi logika. II. kötet*. Budapest, Seneca, 1996.
- Sólyom László: *Alkotmánybírói módszerek a döntés vállalására, illetve elhárítására*. Iustum, Aequum Salutare, Budapest, PPKE JÁK, 1998. 249–268.
- Sólyom László: Normahierarchia az alkotmányban. *Közjogi Szemle*, 2014/1. 1–7.
- Somin, Ilya: *Political Ignorance and the Countermajoritarian Difficulty*. Iowa LR, 89, № 4. (2004) 1287–1371.
- Szabó András: A büntetőjog reformjáról és a reform büntetőjogáról. *Kriminológiai Közlemények*, 26–27. (1989)
- Szabó András: *Jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása*. In: Szabó András (szerk.): *Jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása*. Budapest, Belügyi szemle, 2000. 11–29.
- Szalai Anikó: Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítélezésének megjelenése a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Kül-Világ*, 2010/4. 14–21.
- Szente Zoltán: Az „alkotmányellenes alkotmánymódosítás” és az alkotmánymódosítások bírósági felülvizsgálatának dogmatikai problémái a magyar alkotmányjogban. *Közjogi Szemle*, 2014. szeptember, 1–19.
- Szomora Zsolt: *Büntetőjogi garanciák az Alkotmányban és az Alaptörvényben*. In: Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon, I. kötet*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013, 257–274.
- Szydło, Marek: *Free Life after Life Imprisonment as a Human Right under the European Convention*. European Constitutional LR, Vol. 9. 2013. 501–512.
- Tóth Mihály: *Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztés lehetséges jövőjéről*. MTA JTI blog, <http://goo.gl/hlc4bv> (2014a)
- Tóth Mihály: *Kiszámítható döntések a kiszámíthatatlan jövőről*. Online szakkikk. <http://goo.gl/1p5L9x> (2014b)
- Trócsányi László: *Az alkotmányozás dilemmái. Alkotmányos identitás és európai integráció*. Budapest, HVG-ORAC, 2014.
- Vig Dávid: Izoláció a társadalomvédelem bűvöletében: határozatlan ideig tartó szabadság-megvonás Európában. *Kriminológiai Tanulmányok*, 46. (Budapest, 2009), 38–53.
- Volokh, Eugene: *The Mechanisms of the Slippery Slope*. Harvard LR, 116, № 4. 1026–1137.

A ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi vonatkozásai

Weller Mónika: Fórum – Strasbourg és a magyar joggyakorlat. *Fundamentum*, 2005/1. 59–61.

Wilson, Fred: *John Stuart Mill*. In: Zalta, Edward N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition).

Wyngaert, Christine Van Den: Applying the European Convention on Human Rights to Extradition: Opening Pandora's Box? *International & Comparative Law Quarterly*, 39/04 (1990), 757–779.

Újságcikk, közlemény

Interjú Répássy Róberttel. Kossuth Rádió, 180 perc, 2014. 09. 23.

Interjú Trócsányi Lászlóval. Jogi Fórum, 2014. 09. 12., <http://goo.gl/qsnWe8>

Orbán: Meg kell védeni az életfogytiglant. index.hu, 2014. 05. 20., <http://goo.gl/g9vKje>

Sólyom: Vissza a könyvtárba. R riport Sólyom László és Kis János könyvbemutatójáról. index.hu, 2014. 05. 18., <http://goo.gl/nJmxt8>

AB határozat

1475/B/1995. ABH
23/1990. (X. 31.) ABH
8/1990. (IV. 23.) ABH
8/1991. (III. 5.) ABH
39/1991. (VII. 3.) ABH
48/1991. (IX. 29.) ABH
64/1991. (XII. 17.) ABH
10/1992. (II. 5.) ABH
11/1992. (III. 5.) ABH
22/1992. (IV. 10.) ABH
28/1992. (IV. 30.) ABH
53/1993. (X. 13.) ABH
2/1994. (I. 14.) ABH
56/1995. (IX. 15.) ABH
26/1999. (IX. 8.) ABH
36/2000. (X. 27.) ABH
18/2004. (V. 25.) ABH
7/2005. (III. 31.) ABH
41/2005. (X. 27.) ABH
144/2008. (XI. 26.) ABH
8/2011. (II. 8.) ABH
61/2011. (VII. 13.) ABH
166/2011. (XII. 20.) ABH
32/2012. (VII. 4.) ABH
22/2013. (VII. 19.) ABH
13/2014. (IV. 18.) ABH
23/2014. (VII. 15.) ABH

Strasbourggi döntés

Application, № 34973/05.
A. v. the United Kingdom, № 100/1997/884/1096.
Aksoy v. Turkey, № 21987/93.
Allen v. the United Kingdom, № 25424/09.
Dudgeon v. the United Kingdom, № 7525/76.
East African Asians v. the United Kingdom, № 4403/70 etc.
Einhorn v. France, № 71555/01.
G.B. v. Bulgaria, № 42346/98., *admissibility decision*.
Greece v. the United Kingdom, № 176/56.
Iorgov (II) v. Bulgaria, № 36295/02.
Ireland v. the United Kingdom, № 5310/71.
Kafkaris v. Cyprus, № 21906/04.
Kmetty v. Hungary, № 57967/00.
Kotälla v. the Netherlands, № 7994/77.
Mastromatteo v. Italy [GC] № 37703/97.
Murray v. The Netherlands, № 10511/10.
N.E. v. the United Kingdom, № 12553/86.
Nivette v. France, № 44190/98., *admissibility decision*.
Pretty v. the United Kingdom, № 2346/02.
S.W. v. the United Kingdom, № 20166/92.
Soering v. The United Kingdom, № 14038/88.
Törköly v. Hungary, *admissibility decision*, № 4413/06.
Tyrer v. The United Kingdom, № 5856/72.
Tyrer v. the United Kingdom, № 5856/72.
V.C. v. Slovakia, № 18968/07.
Vinter and Others v. The United Kingdom [GC], № 66069/09; 130/10; 3896/10.

Egyéb bírói döntés

Bf.II.10/2014/36. számú indítvány (alaptörvény-ellenes jogszabály alkalmazásának kizárása)
 BVerfGE 45, 187 – *Lebenslange Freiheitsstrafe* (1977)
Graham v. Florida 130 S. Ct. 2011, 2021
Lau Cheong v. Hong Kong Special Administrative Region [2002] HKCFA 18.
Legfelsőbb Bíróság Bf. V. 93/2000. sz. végzése
Northern Securities Co. v. United States (No. 277) 193 U.S. 197. (1904).
R v. Latimer [2001] 1 S.C.R. 3
R v. Secretary of State for the Home Department, ex p. Doody [1993] UKHL 8
State v. Likuwa [2000] 1 LRC 600
State v. Philibert [2007] SCJ 274
Dodo v. the State (CCT 1/01) [2001] ZACC 16

Egyéb

Rec.(2003) 22. számú ajánlás a feltételes szabadságra bocsátásról
 Rec.(2006) 2. számú ajánlás az európai börtön szabályzatáról
 Velencei Bizottság, 621/2011. számú vélemény